

**INSTITUTIONEN FÖR SOCIOLOGI
OCH ARBETSVETENSKAP**

I VÄNTAN PÅ DEN SISTA VILAN

En studie om konflikter, medling och emotioner vid begravning.

Annika Andersson

Examensarbete:	15 hp
Program eller kurs:	Examensarbete i arbetsvetenskap
Nivå:	Grundnivå
Termin/år	Vt 2018
Handledare	Per Månson

Abstract

Examensarbete: 15 hp

Program och/eller kurs: Examensarbete i arbetsvetenskap

Nivå Grundnivå: Grundnivå

Termin/år: Vt 2018

Handledare: Per Månson

Examinator: Marita Flisbäck

Nyckelord: Begravningslag, medling, skam, sociala band, sorg, tvist.

Syfte: Studiens syfte består i att undersöka hur medlingsförfarandet vid begravningsstvister ser ut i praktiken i två regioner. För att belysa eventuella geografiska skillnader ämnar studien att jämföra de två olika regionernas medlingsförfaranden med varandra. Studien avser vidare att undersöka huruvida begravningslagens föreskrifter gällande tid inverkar på medlingsförfarandet. Slutligen eftersträvar studien även att undersöka om ett fjärmande från döden och/eller förändrade familjekonstellationer avspeglas i de konflikter som uppstår i samband med gravsättningen.

Teori: Skam, sociala band, konflikter, medling,

Metod: Kvalitativ forskningsmetod i form av intervjuer

Resultat: De två studerade regionerna har liknande arbetssätt med vissa variationer. Samtliga intervjuade ser och förutspår en ökning av medlingsärenden. Drivkrafter bakom begravningsstvister är att de tvistande ofta till varje pris vill ha sin rätt, och att driva processen så långt det går är inte ovanligt. Tidsfaktorn kontra värdighet är återkommande reflektioner. Tvist rör i större utsträckning val av gravplats än val av gravskick.

Innehåll

1. Inledning	4
1.1 Begreppsdefinitioner	6
1.2 Studiens avgränsningar.....	6
2. Bakgrund.....	7
2.1 Begravning genom tiderna	7
2.2 Konflikters progression	10
2.3 Om medling i korthet	11
2.4 Sorgens olika skepnader	12
3. Tidigare forskning.....	12
3.1 Sorg	12
3.2 Profession och död	13
3.3 Begravning	14
4. Teori	15
4.1 Medlingsteorier	15
4.2 Emotioner	18
4.3 Skam.....	19
5. Metod	21
5.1 Metodval.....	22
5.2 Intervjuer	22
5.3 Urval.....	23
5.4 Genomförande	23
5.5 Analysmetod.....	24
5.6 Forskningsetik	24
5.7 Reliabilitet och Validitet	24
6. Studiens analyskategorier	26
7. Analys	25
7.1 Medling i praktiken	26
7.2 Lagstiftningen och att processa sin rätt	29
7.3 Förhållandet till död och sorg i vår samtid.....	33
8. Resultat.....	35
8.1 Diskussion	38
Litteraturförteckning:	40

1. Inledning

En dag kommer du att dö. Den dagen blir din döda kropp någon annans angelägenhet, eftersom du måste begravas. Frågan om hur, när och var du ska begravas blir då aktuell. Eftersom, du kanske förlitar dig på att de efterlevande tar ansvar för din begravning överlämnar du också till dem att ta en rad beslut. Musik, blommor, dödsannons, minnesstund med mera. De detaljerna är en enskild angelägenhet. Då det handlar om begravningsform, tid eller plats så finns det regler och riktlinjer, sammanställda i begravningslagen (SFS 1990:1140) samt i begravningsförordningen (SFS 1990:1147). Tillämpningen har nu visat sig ökat markant gällande 5:e kapitlet § 3: ”om de efterlevande inte kan enas om kremering eller om gravsättningen skall ske, skall huvudmannen för begravningsverksamheten på den ort där den avlidne senast var folkbokförd på begäran medla mellan parterna.” Så, i de fall du har förmånen att vara sörjd och saknad finns det efterlevande som med största sannolikhet ombesörjer din begravning och tillika unnar dig ett värdigt avsked. Innebörden av värdighet kan emellertid vara personligt och ta sig olika uttryck.

Svenska kyrkans begravnings- och krematorieförbund (SKKF) är till för att samhället ska ta hand om sina avlidna, och anger i sina riktlinjer för etiska ställningstaganden 1.”Den döda kroppens integritet ska respekteras och anger följande skäl:” Minnet av den avlidna ska respekteras och den döda kroppen är en symbol för den avlidna. Människovärdet är grunden till detta etiska ställningstagande.” 2.”Sörjande och allmänhet ska bemötas med respektfull hållning och hänsynstagande.” 3.”God begravningskultur och ansvarsfull förvaltning.” (Rådet för begravningsfrågor 2013; SKKF 2017). Värdighet är ett ledord och genomsyrar de etiska riktlinjerna.

Utifrån detta perspektiv kan det ses som ovärdigt i de fall den avlidne i väntan på begravning på obestämd tid blir placerad i urna eller frys med följande notering: ”Tvist”. I vems intresse får den avlidne i dessa fall nu invänta sin begravning. Då kan det vara relevant att hörsamma det råd som Elisabeth Tollsten, kyrkogårdschef och medlare vid Stockholms kyrkogårdsförvaltning, betonar i den partipolitiskt obundna, men på kristna grunder utgivna tidningen Dagen, nämligen vikten av att berätta för sina närmaste hur man vill ha det när man dör och skriva ner

det ”och man ska vara glad över att göra det. Det är faktiskt en av de få saker man får bestämma själv.” (*Dagen*, 2018-02-20).

År 2012 kom en ny begravningslag där det klargjordes att tiden mellan dödsfall och gravsättning alternativt kremering av den avlidna numera får vara högst trettio dagar, mot tidigare två månader (SFS 1990:1140). ”I praktiken innebär det att allmänheten, begravningsbranschen, församlingar och kyrkogårdsförvaltningar, samtliga berörs”, säger Katarina Evenseth, driftschef för begravningsenheten i Göteborg (Kyrkogårdsförvaltningen, 2017). Detta ställer krav på anhöriga att agera skyndsamt vid närståendes dödsfall. Samtidigt ska nämnas att Sverige är det land i världen som har längst tid mellan att någon avlider och begravning/urnsättning sker (SR, 2016-07-28). I de fall det uppstår tvister som berör val av gravsättning eller plats så har huvudmannen på orten skyldighet att bistå med medling mellan de tvistande parterna.

Huvudman är den som ansvarar för begravningsverksamheten. Svenska kyrkan är vanligtvis huvudman i Sverige, förutom i Stockholm och Tranås där kommunen står som huvudman. Begravningsbyråerna har således ingen lagstadgad skyldighet att agera i dessa fall, och bemötande och konfliktvägledning är upp till varje begravningsentreprenör. Statistik visar att andelen medlingsärenden som går vidare till kyrkogårdsförvaltningar har ökat, vilket även märks på landets länsstyrelser. Följande statistik som är övergripande på nationell nivå är framtagen av tidningen *Dagen*:

Störst ökning märks hos Länsstyrelsen i Stockholms län som ansvarar för Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Västmanlands och Gotlands län. Där har antalet ärenden trefaldigats sedan 2011, från sju ärenden under 2011 till 21 ärenden 2017 (fem stycken av dessa överklagades och gick vidare till Förvaltningsrätten).

Länsstyrelsen i Skåne, som hanterar Skåne, Blekinge och Kronobergs län, märker en lika stor ökning. På Länsstyrelsen för Västra Götaland, med ansvar för Halland och Göteborg, samt Länsstyrelsen i Dalarna (med Gävleborg, Örebro och Värmland) ser man en ökning med nästan femtio procent av ärenden. (*Dagen*, 2018-02-20)

Begravnings tvister som sköts av kyrkogårdsförvaltningar är tämligen svårlösta. Studiens huvudfokus ligger i att undersöka medlingens förutsättningar. Motivet till det är att antalet medlingsärenden ökar och att de flesta medlingsärenden går vidare till länsstyrelsen. Begravningslagens tidsföreskrifter och vår samtids syn på död och begravning är värdefulla komponenter att beakta.

Syfte och frågeställningar

Studiens syfte består i att undersöka hur medlingsförfarandet vid begravningstvister ser ut i praktiken i två regioner. För att belysa eventuella geografiska skillnader ämnar studien att jämföra de två olika regionernas medlingsförfaranden med varandra. Studien avser vidare att undersöka huruvida begravningslagens föreskrifter gällande tid inverkar på medlingsförfarandet. Slutligen eftersträvar studien även att undersöka om ett fjärmande från döden och/eller förändrade familjekonstellationer avspeglas i de konflikter som uppstår i samband med gravsättningen. Studiens frågeställningar är

- Hur praktiseras medling i valda regioner?
- Hur inverkar begravningslagens föreskrifter gällande tid på medlingsförfaranden?
- Varför ökar konflikter och medlingsärenden vid val av begravningsform och plats för avlidna i vårt samhälle?

1.1 Begreppsdefinitioner

Följande definitioner av tvist och relationskonflikt är utformade av Thomas Jordan (2015)

Tvister är konflikter som uppkommer på grund av meningsskiljaktigheter i avgränsade sakfrågor. Tar slut när man nått en överenskommelse.

Relationskonflikter är konflikter där parterna är frustrerade över andras *beteendemönster*. Negativa förväntningar, där konflikten inte tar slut när den aktuella sakfrågan avgjorts. (Jordan 2015:29)

1.2 Studiens avgränsningar

Studien avser inte att diskutera de motsättningar som finns gällande den ifrågasatta begravningsformen Promession som är en "ekologisk begravningsform" med bristfällig vetenskaplig förankring. Inte heller kommer arvstvister att behandlas. Studien kommer i begränsad omfattning redogöra för konflikters uppkomst och dynamik i syfte att illustrera dess tillkomst. Det finns flertalet medlingsmodeller, men i denna studie redogörs för medling enbart i relation till studiens syfte. Perspektivet som anges är utifrån de som är yrkesverksamma inom området och utgår ifrån deras roll som professionella. Fokus är på begravningstvister inom ramen för svensk praxis och studien behandlar inte begravningar i andra religioners eller trosuppfattningars kontext.

2. Bakgrund

Här presenteras först en historisk tillbakablick för att förstå begravningsbranschens framväxt, kort fakta om begravning i vår tid samt statistik. Sedan ges en översikt över begravningskonflikters uppkomst med dess olika beståndsdelar och grad av eskalation. Därefter introduceras fenomenet medling med begravningslagens direktiv (SFS 1990:1140) som utgångspunkt, för att därefter avslutas med några anblickar rörande sorg vid dödsfall, då det är centralt för studien.

2.1 Begravning genom tiderna

I Sverige är det Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund (SKKF) som ansvarar för de avlidna och deras begravning, i samarbete med olika begravningsentreprenörer. Huvudmannansvar har Svenska kyrkan och den församling som den avlidne tillhörde eller kommunen (SFS 1990:1144, Svenska Kyrkans arbetsgivareorganisation 2013). I Göteborg är det begravningsamfälligheten som har huvudmannansvar, det innebär att nio församlingar och pastorat samverkar (Aggedal 2018:129). SKKF bildades år 1882 men hade då namnet svenska likbränningsföreningen. I stadgarna från 1883 gick att läsa följande: ”obligatorisk likbränning har ännu aldrig varit fråga, och blir det väl heller inte” (Ekström 2008:20). Föreningen bildades i syfte att låta kremation vara ett alternativ till jordbegravning. Skälen var estetik och ekonomi och att begravning inte nödvändigtvis behövde vara av religiös karaktär (Ekström 2008:24). Då liken kunde städas bort och osynliggöras i samhället, genom att forslas till sjukhus, bårhus och begravningsentreprenörer kunde de döda inordnas i den renlighetskultur som då började råda: ”Renligheten innebar frigörelse från det gamla Lort-Sverige” (Åhrén Snickare 2002:232). På så sätt moderniserades döden.

Regeringen fattade beslut om kremering i varje enskilt fall, och den föregicks av sedvanlig obduktion där prästerna sedan frivilligt fick välja om de ville ta uppdraget med att gravsätta aska (ibid:39). Föreningen bytte år 1917 namn till svenska eldbegängelseföreningen, då även kravet på obduktion avskaffades. Begravningsbyråerna började etableras på 1920-talet samtidigt som sjukhusen tog hand om de sjuka och svaga (Bremborg Davidsson 2002:30). De blev professionella utifrån att ett modernt samhälle var på intåg: ”Att anlita professionella begravningsentreprenörer var antagligen inte heller ett uttryck för en vilja att skjuta dödens problem ifrån sig, utan kan ses som ett sätt att kosta på de döda något riktigt fint och ge dem en

behandling som var passande för den nya tiden” (Åhrén Snickare 2002:153). Ytterligare en anledning till att begravningsbyråerna etablerades var att många dog till följd av spanska sjukan år 1918-1919 (Bremborg Davidsson 2002:3).

Begravningsentreprenörernas arbete numera är centrerat till mötet med anhöriga, där det finns en tydlig målsättning att bygga upp ett förtroende mellan sig själv och de anhöriga. Detta ställer också krav på professionalism, då personliga berättelser och förväntningar på tillgänglighet aktualiseras samtidigt som begravningen ska vara ”perfekt ordnad” (ibid:153f). I takt med samhällsförändringar och en förändrad samhällsanda ställs begravningsbranschen inför nya utmaningar då vår samtid även speglar vårt sätt att förhålla oss till döden

Dödligheten är vår utan att vi bitt om den – men odödligheten måste vi skapa själva. Odödligheten är inte bara frånvaro av död; den är en *utmaning* och en förnekelse av döden. Den är ”meningsfull” bara för att det finns död, denna oförsonliga realitet som ska utmanas. Det skulle inte finnas någon odödlighet utan dödlighet. Utan dödlighet ingen historia, ingen kultur – ingen mänsklighet. (Bauman 1992:17)

Det totala antalet begravningsplatser i Sverige uppskattas idag till ca 3200 och den vanligaste begravningsformen är kremation som konkret innebär större valmöjlighet vad gäller gravplats. Statistik visar att år 1940 kremerades 7,2 procent av de avlidna, år 1980 var siffran 51,4 procent och år 2017 81,3 procent (SKKF 2018). Statistik visar även en ökning gällande direktkremeringar, det vill säga en begravning utan ceremoni (Svenska begravningsbyråers förbund 2017). Traditioner, samfundstraditioner eller hur tidigare släktingar begravts kan samspela med ekonomiska och praktiska förutsättningar hur man väljer begravningsform (Bremborg Davidsson 2002:79). Vid begravning inom Svenska Kyrkan gäller förutom begravningslagen (SFS 1990:1144, 5:e kap. 1§) även kyrkoordningen: ”När någon har avlidit bör man så långt det är möjligt följa hans eller hennes önskan om begravningens utformning” (Kyrkoordningen 1999, 24 kap.3, §1; Bremborg Davidsson 2002:107). Statistik gällande medlingsärenden i studiens valda regioner presenteras här:

Statistik Västra Götaland (medlingsärenden)

2016= 9 st. (6 överklagades till förvaltningsrätten. Medeltid för handläggning var 67 dagar)

2017= 15 st. (5 överklagades till förvaltningsrätten. Medeltid för handläggning var 85 dagar)

2018= 2 st. (ej avgjorda ännu)

Statistik Östergötland (medlingsärenden)

2014= 8st. (överklagan ingen uppgift). Handläggningstid c:a 4-6 månader
2015= 5st. (överklagan ingen uppgift). Handläggningstid c:a 4-6 månader
2016= 3st (överklagan ingen uppgift). Handläggningstid c:a 4-6 månader
2017= 6 st. (överklagan ingen uppgift). Handläggningstid c:a 4-6 Månader
2018= ingen uppgift.

(Källa: Länsstyrelsen Västra Götaland, Länsstyrelsen Östergötland 2018-05-08)

Sveriges sju länsstyrelser har ansvar för tillsynen av begravningsverksamheten. För detta ändamål har de rätt att begära upplysningar, handlingar och underlag i de fall som krävs, för att säkerställa sitt uppdrag om tillsyn (Kyrkogårdsförvaltningen, Göteborg 2017). Det finns anledning att begrunda varför konflikter kring begravingar blivit allt vanligare i vårt samhälle samt vilken mening döden har i vår vardag, när den gör sig påmind: ”Det finns knappast någon obehagligare tanke än tanken på döden, eller snarare döendets ofrånkomlighet, på vårt tillfälliga vara-i-världen” (Bauman 1992:26). Religionssociologerna Anna Davidsson Bremborg och Curt Dahlgren har i en forskningsrapport 2011 undersökt människors attityder till begravingar: ”Sett ur ett bredare sociologiskt perspektiv finns det goda skäl att anta att människor idag i högre grad vill bestämma hur den egna begravingen ska gå till. I ett samhälle där individualismen, autenticitet och identitetsskapande står högt på dagordningen är det sannolikt att detta får återspeglings även i en persons sista rit” (Bremborg & Dahlgren 2011:11). Samtidigt visar undersökningens resultat att det inte alls är givet att individen ska bestämma över sin egen begraving utifrån egna planer eller önskemål (Bremborg & Dahlgren 2011:12).

Tabell 5: Har planerat sin begraving, av dem som själva vill bestämma sin begravningsceremoni (n=748).

Har inte planerat den	53 %
Planerat, inte skrivit eller berättat	19 %
Berättat muntligt	17 %
Dokument från begravningsbyrå	6 %
<u>Skrivit på papper eller dator</u>	<u>5 %</u>
Summa	100 %

Avslutningsvis, i skuggan av medlingsärenden är det av vikt att lyfta vilka drivkrafter som är i rörelse när konflikter uppstår för att försöka förstå dess bevekelsegrund

2.2 Konflikters progression

I syfte att försöka förstå de drivkrafter som ligger bakom en konflikt, med dess ibland till synes oproportionerliga konsekvenser, är det av betydelse att först definiera vad en konflikt är. Enligt Tomas Jordan, docent och universitetslektor i arbetsvetenskap vid Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet, uppstår konflikten i fyra led ”när en eller flera parter har *önskemål* de inte är villiga att släppa och upplever att någon annan *blockerar* dem från att tillgodose dessa önskemål. När blockeringen av viktiga önskemål kvarstår väcks *frustration*, som driver parterna att agera på ett eller annat sätt gentemot den andra parten.” (Jordan 2014:8f).

Denna definition betonar att konflikt uppstår enbart då den ena eller andra parten agerar mot den andra, i syfte att avlägsna blockeringen. Genom att prova olika slags sätt att få den andre att sluta blockera de egna önskemålen minskar man sin handlingsrepertoar samtidigt som frustrationen ökar. Ibland är det emellertid inte de uttalade önskemålen som är kärnfrågan, men det finns all anledning att börja med att inventera de egna önskemålen då det är vanligt att tid och energi går åt till att vara frustrerad över den andres agerande, alternativt brist på agerande.

Till en början tycks alla konflikter ha sitt ursprung i en sakfråga, men det som kan tendera att överskugga är känslorna som konflikten ger upphov till. Tio procent handlar om sakinnehåll och nittio procent känslor, där meningsskiljaktigheter ej skulle uppstå om det inte berodde på en motsägelseprincip att om en part anser sig ha rätt så har den andre definitionsmässigt fel. Konflikten i sig är varken positiv eller negativ, men den är ett utslag av missnöje eller indikation på att förändring måste till, skriver medlaren och juristen, Jan Norman, och refererar till Brännlund (1991;2011:30).

Fem vanliga typer av konflikter i eller teman som en konflikt kan rymma kan handla om 1. fördelning (t.ex. tid, arbetsbörda, utgifter); 2. Positioner (t.ex. vilken roll man har eller haft, vems ord som väger tyngst); 3. Struktur (befogenheter, ansvars- och rollfördelning, regelverk); 4. Beteende (bemötande eller sätt att kommunicera eller sköta uppgifter); och 5. Övertygelsekonflikter (vilket synsätt/perspektiv som ska vara ledsagande, vilken metod som är bäst). Denna typ av konflikt ligger begreppsmässigt nära en värdekonflikt eller moralisk konflikt och hör till de mest svårlösta då den ofta utgår ifrån personliga, moraliska övertygelser som är djupt rotade (Jordan 2014:13).

I syfte att förstå vilken nivå av eskalation som konflikten befinner sig på är konfliktexperten Friedrich Glasls eskalationstrappa en modell som kan vara användbar då den belyser hur konflikten kan ta sig olika uttryck beroende på trappsteg (grad av eskalation). Modellen är schematisk i sin uppbyggnad men ger ändå en bild av hur parterna kan agera och påverkas just utifrån eskalationsnivå. I korthet innebär konflikter med svag eskalation att det finns relativt goda möjligheter för parterna att lösa konflikten genom dialog och förhandlingar. Då konflikten är högt eskalerad finns det negativa förväntningar, misstro och bristande tilltro till den andres förmåga att agera konstruktivt (ibid:21).

I konfliktsammanhang är det också vanligt att tala om heta eller kalla konflikter, en distinktion som gjordes av Glasl (1997). Heta konflikter kännetecknas av att parterna till varje pris vill ha sin vilja fram och förfarandet är konfrontativt, de formulerar vad de vill och hur de tänker. Kalla konflikter har karaktär av att parterna intar undvikande och försvarsinställda positioner. Inställningen är att den andra parten drivs av egoism, vilket på så vis förklarar det egna bristande engagemanget (Jordan 2014:23). Därtill kan nämnas att människor kan ha en benägenhet till egna konfliktstilar. Vilken typ av konflikt eller nivå av eskalation det handlar om har stor inverkan på vilken typ av medling som är att föredra, och i det avseendet är begravningslagen öppen för tolkning och medlingsuppdraget kan te sig olika.

2.3 Om medling i korthet

Det finns flera former av medling med olika teoretiska ramverk där medlingen tjänar olika syften, vilket kommer belysas närmare i studien. Medling i denna studie avser medling där huvudmannen är opartisk och innefattar i korthet ”en organiserad förhandling där en eller flera medlare försöker få två eller flera parter att komma fram till en gemensam överenskommelse” (Norman 2011:77). Det som kan vara värt att notera är att medling som metodval bör utgå ifrån konfliktens art och inte den form av medling som passar systemet/organisationen bäst. Det råder dock delade meningar om man ska blanda medlingsteorier eller låta dem stå för sig själva (ibid:98). Detta är en aspekt värd att uppmärksamma då medlarens uppgift som denna studie behandlar möter människor, inte ”enbart” i konflikt utan också i ett skede av sorg och förlust vilket motiverar betydelsen av att belysa vilka uttryck sorgen kan ta sig när teori övergår i praktik.

2.4 Sorgens olika skepnader

Föreställningar om sorg vid någons bortgång kanske inte alltid överensstämmer med våra egna förväntningar om hur sorg tar sig uttryck eller manifesteras. Det som är signifikant vid dödsfall är att det oftast kan kräva ett ansvarstagande gällande praktiska ändamål. Här kan det djupt personliga (sorgen) kontrasteras mot ett ibland byråkratiskt förpliktigande. Då sorgen är individuellt präglad kan det vara värdefullt att belysa potentiella aspekter eller mönster som är gemensamma i sörjande processer, men kanske främst lyfta fram dess olikheter i syfte att vidga perspektivet på vad sorg kan innefatta eller ge uttryck för. Detta är relevant för att det sätter människors konfliktstilar och konfliktbenägenhet i ett annat ljus där sorg, eller till synes frånvaro av sorg, indirekt kan vara en stark drivkraft i en begravningstvist och senare ett medlingsärende. Det ska betonas att sorg inte kan värderas eller tas i anspråk som ”en korrekt definierad sorg”, men det är svårt att undkomma dess existens.

3. Tidigare forskning

Här följer en sammanfattning av forskning som berör sorg, profession, begravning. Britta Lundgren, professor i etnologi vid Umeå universitet har forskat om sorg (2002). Anna Davidsson Bremborg (2006), religionssociolog och teolog, Lunds Universitet har skrivit om begravningsentreprenör som yrke. Avslutningsvis presenteras Lena Edlund (2015) doktor i religionsfilosofi och begravningsforskning.

3.1 Sorg

Lundgren skriver i sin etnologiska studie om hur sorgen ska balanseras mellan omgivningens förväntningar kring gråt och utlevande känslor, samtidigt som det ställs krav på rationalitet och logik från myndigheter. Svåra beslut kan dessutom vara beroende av rådgivare, regeltolkningar och experthjälp. För att exemplifiera kan det handla om upplevelsen av att en kvinna vill kalla sig änka men där hon rent juridiskt inte är det: ”I besvikelsen över att inte räknas kan formaliteten att inte ha varit gift väcka djupt personliga känslor kring hur relationen värderas eller likställs. Det blir formellt en rangordnande effekt mellan henne och den tidigare frånskilda hustrun, där upplevelsen blir att hon betraktas som mindre värd” (Lundgren 2006:50f).

Det som är gemensamt i sorgprocesser på mikronivå är att det finns tendenser av ”ett skapande, vidmakthållande och moraliserande över olika sorters relationer mellan individer. Den specifika lokala och situationspräglade ordningen i familjer, vänskapsammanhang, släktskapsrelationer och arbetsmiljöer innebär olika former av rättigheter och konventioner.” (ibid: 101).

Sorg och dess riktning bör ses i ett vidare perspektiv, där den avlidnes död bör kontextualiseras utifrån dödsorsak, tid och ålder, vilket rimligtvis kan ha betydelse för sörjandets processer, dock utan en värderande ansats. Det finns tankegångar baserade på ett socialkonstruktivistiskt perspektiv om att hur människor iscensätter sorg hänger samman med kön och identitet (Butler 1997; Lundgren 2006:25). Värt att nämnas i sammanhanget är att de traditionella ritualer och sedvänjor som följer kring sorg och död i vår samtid har försvagats och förändrats (Åhrén Snickare 2002:13). Döden i sig blir en påminnelse om vår egen och våra relationers sårbarhet samt hur livets förgänglighet tar sin gestalt (Flisbäck 2014: 134).

3.2 Profession och död

Anna Davidsson Bremborg definierar begravningsentreprenören som den som driver begravningsbyrån och begravningsrådgivaren, som nu är den vanligaste benämningen, som den som arbetar med allt praktiskt runt begravningen. Ofta är begravningsbyrån ett familjeföretag där samtliga bidrar utifrån olika kompetenser och där man samordnar arbetet (Davidsson Bremborg 2002:8f). På begravningsbyrån utförs arbetet i samverkan med andra aktörer och nödvändiga dokument utfärdas, vilket kan innefatta dödsbevis, dödsorsaksintyg och intyg för gravsättning eller kremering (ibid:13).

Det kan skilja sig åt vem som kände den avlidne bäst, även om det vanligaste är att de som juridiskt stod den avlidna närmast även är de som först kontaktar begravningsbyrån. I dessa fall kan begravningsbyrån enbart uppmuntra de anhöriga till att ta kontakt, för att säkerställa att den avlidnes egna önsknings beaktas. I annat fall måste begravningsentreprenören utföra uppdraget så som det beställs, ofta leder de anhörigas villrådighet till att de förlitar sig på begravningsentreprenören som är expert på död och begravningar. Ofta bottnar detta i föreställningar om ”rätt” och ”fel”, där rädslan att göra fel kan kopplas till samhällets normer (ibid: 109ff). Idag råder samtidigt ett större behov av ett personligt utformande av begravningar där livsstil och identitet är tätt sammanflätat och där det formella sällan korrelerar med det autentiska.

Osämja bland anhöriga är bland det svåraste att hantera i yrkesrollen, för även om vetenskapen finns att större konflikter ligger bakom kan det vara väldigt svårt att behärska sig när det nästan blir slagsmål vid val av till exempel färg på kistdekoration (ibid:131). Yrket innebär en hög grad av stressfaktorer då det ställs stora krav på flexibilitet, respektabilitet och förmåga att vara

tillmötesgående där ett ögonkast på klockan kan ses som en dödssynd. Arbetet i sig kräver samordning med olika aktörer och underleverantörer, vilket även ökar risken för att fel inträffar. Kraven på att fokusera olika lösningar med dess utmaningar är också en del av arbetstillfredsställelsen, även om det också kan leda till att man får bära skulden när andra begått ett fel.

3.3 Begravning

På initiativ av SKKF och begravningsrådet gjordes år 2015 en förstudie som sammanfattar befintlig och aktuell begravningsforskning. Studien belyser även de värderingsförändringar som skett de senaste femton åren. Studien redogör för statistik där Sverige framstår som det land i världen som har längst tid mellan dödsfall och begravning. Två huvudförklaringar anges till det, människor väntar längre med att kontakta begravningsbyrån och väl där har de svårt att finna en gemensam tid i almanackan, vilket indikerar att en närståendes bortgång blir en tidsfaktor i sammanhanget. Begravningen blir något som ska anpassas till efterlevandes tidsschema och passa in i de anhörigas kalendrar (Aggedal 2012; Edlund 2015:21). Edlund menar att i samband med omvälvande och svåra omständigheter blir människor utsatta för ett existentiellt tryck, det betyder att individens identitet utmanas och kan kräva omförhandling. Detta ger i sin tur upphov till frågor som rör vem man är, både i relation till sig själv och andra, hur framtiden ser ut, vad som händer när jag dör eller vad som är viktigast i livet. Dessa frågor knyter an till meningen med livet och vad som skapar meningsfullhet eller meningslöshet (ibid:30).

Kontrasten kan vara stor mellan å ena sidan alla praktiska åtaganden som följer med en begravning, alla beslut och ställningstaganden som måste göras, alternativt att uppfylla de önskemålen avlidne själv formulerat, till att å den andra sidan hantera egna och andras känslor som kan röra sorg, vrede eller ensamhet. Lagändringen från 2012, som reglerar tiden mellan dödsfall och begravning, har lett till en ökning av begravningar med urna, så att kremering kan göras och begravning kan hållas efter en månad (ibid:41). Lagen som föreskriver begravning eller kremation inom en månad följs inte upp av någon kontroll, så därför är det svårt att veta i vilken utsträckning lagen följs (ibid).

Dahlgren och Hermansson har studerat i vilken utsträckning länsstyrelsen fått in ansökningar om askspridning 1991-2004 samt hur många som beviljats. Genom en kvalitativ uppföljning med anhöriga fann man att spridning av aska oftast var ett önskemål från den avlidna själv och var i de flesta fall förenade med anknytning till hav eller sjöar. Till grund för forskarnas intresse ligger en nyfikenhet att utröna huruvida spridning av aska kan komma att betraktas som en ny

passagerit. De utgår från Ronald L. Grimes tankegångar om att ”riten hjälper till att behålla den personliga kontrollen vid omvälvande händelser som födelse och död” (Grimes 2000:219f; Edlund 2015:18). Passageriter är symbolgärningar som syftar till att hjälpa individen att passera en ödesdiger zon. Genom riterna kan begravningen bli meningsfull för de efterlevande, något som förstärks av att man senare kan återberätta riterna. Bakomliggande motiv till riterna kan vara att ”omfamna dödens slutgiltighet” (Grimes 2000:219f).

En levande människa kan uttrycka sig på en mängd olika vis med sin kropp, men som död hamnar kroppen i en beroendeställning till andras intressen och handlingar: ”Den döda kroppen laddas med olikartade, ibland motstridiga betydelser i olika sammanhang. Den tillskrivs mening inom mycket vida ramar av de olika aktörer som vill något med den” (ÅhrénSnickare 2002:21). Följaktligen kan den vara föremål för meningsutbyten, förhandlingar och maktkamp. Intresserade aktörer kan vara samhället (hantering av kvarleva), anhöriga (en efterlämning av någon nära), begravningsentreprenören (arbete och inkomst) eller patologen/arkeologen. Begravningsriternas betydelse förändras i takt med historien, platsen, ålder och klass samt vem betraktaren är. Då den döda kroppen befinner sig mellan dödsögonblick och begravning så har den en oviss status och är då i ett gränsland, och döden blir en distraktion i den sociala ordningen eftersom den rycker en individ ur sitt sammanhang. De riter som omgärdar död och begravning fyller då en uppgift för att återupprätta ordning och ge mening åt döden (ibid:23).

4. Teori

Här introduceras det teoretiska ramverket om medling och de nyckelbegrepp som avser operationalisera studiens frågeställningar. Sociologen Tomas Scheff har skrivit om skam och sociala band, medan Åsa Wettergren, Göteborgs universitet, skriver om emotioners betydelse i det sociala livet, emotionshantering och emotionella processer. Sociologen Zygmunt Baumanns teorier om döden och det individualiserade samhället utgör en bakgrund för studien, men behandlas inte ingående.

4.1 Medlingsteorier

Dag Hareide (2006), Nordiskt Forum för konfliktmedling, ger en bild av medlingen i Norden utifrån ett fyraårigt samverkansprojekt. Utgångspunkten är att diskutera de värderingar som ligger bakom olika begrepp och att samtidigt belysa den nordiska medlingens inriktning. I

Sverige är mycket av medlingen hämtad från Nya Zeeland, England och Sydafrika och framförallt från USA, men det som utmärker sig i nordisk medling till skillnad från dessa länder är att vi har en större tilltro till jämlikhet och jämställdhet och föredrar därför vanligtvis en mer faciliterande konfliktlösningsstil. Vi fokuserar på att nå konsensus framför konkurrens och anspråk på rättigheter, samtidigt har vi större tillit till statliga institutioner i konfliktlösning än de marknadsaktörer som finns och självbilden präglas av att vi prioriterar etiska normer mer än effektivitet (Hareide 2006:293).

Jan Norman (2011) har specialiserat sig på utbildning och praktisk konflikthantering inom privat och offentlig sektor menar att den rättsbaserade medlingen har sin grundval i domstols-systemet och dess förlikningsverksamhet. Lösningar utgår då ifrån lagstiftning och kan på så vis förklaras som rättvisa, även om rättvisa i verkligheten kan vara en subjektiv erfarenhet. Detta gör att lösningar som ej utgår från parterna själva kan bli svårare att implementera (Norman 2011: 80). I Sverige är det till skillnad från andra länder relativt vanligt med förarbeten som spelar roll för tolkning av lagen, men då ska påpekas att riksdagen som antagit lagtexten inte tagit del av de förarbeten som utformat lagtexten. Det betyder att lagens förarbeten kan vara begränsade i sin vägledning gällande tolkning av lagen (Agell, Malmström 2010:31). SKKF och Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation anordnar kursdagar i medling, där målet är ”att förmedla kunskap om praxis och rättsliga prövningar i olika instanser vid medlingsärenden” (SKKF 2018).

Behovsbaserad eller intressebaserad medling utgår som regel ifrån parternas verklighetsuppfattning och kännetecknas i det tidiga skedet främst av positionering och inte de faktiska intressen som föreligger. Medlaren behöver här utforska vilka intressen och behov som ligger bakom positioneringarna, för att sedan utröna hur de kan tillmötesgå motpartens positionering, alternativt utarbeta ett förslag som kan presenteras. Medlaren behöver förvissa sig om att innan ett bud presenteras så bör förslaget övervägas utifrån ”sin egen selektiva och partiska perception”, vilket förenklat betyder att medlaren behöver vara uppmärksam på att inte ”se det man själv vill se – man väljer ut vissa fakta” (ibid:81).

Det kan finnas flera fördelar med medling. En kan vara att när konflikten är omgärdad av starka känslor eller beslut krävs medling av tidsskäl, parterna betvivlar att de själva kan lösa problemet eller att det finns ett gemensamt intresse av att undgå formella förfaranden. Det finns även restriktioner när medling bör undvikas och kan gälla i de fall när användning av alkohol eller droger förekommer, om huvudpersonerna inte vill medverka eller om det finns anledning att

tro att någon av parterna avsiktligt avser att dra nytta av medlingen som ett sätt att eskalera konflikten, alternativt om medlaren bedömer att problemet inte går att lösa genom medling (ibid:83f).

Avslutningsvis så karaktäriseras medlingsteorierna av två huvuddrag, där det första präglas av en faciliterande (underlättande) hållning, medlarens roll bör snarare liknas vid en processledare där denne ”strukturerar upp problemet, hjälper parterna att finna en egen lösning eftersom de själva bör vara aktiva och ta eget ansvar, samtidigt som intressen och behov lyfts fram. Här förekommer separata och/eller gemensamma möten. Det andra huvuddraget är av ett mer värderande slag. Det innebär konkret att juridiska bedömningar görs och en rättslig utgång är sannolik, ombuden är aktiva och rekommendationer görs där styrkor lyfts mot svagheter i de fall som behandlas. Här sker medlingen företrädesvis separat och medlaren har ett direkt inflytande (ibid:86).

På engelska används ofta begreppet ADR (Alternative Dispute Resolution), som i översättning blir ”alternativ tvistlösning” som samlingsbegrepp. Det kan härledas till medlingsärenden som även befinner sig i en gråzon mellan medling och domstol, en neutral bedömning i ett tidigt skede som parterna väljer att godta eller inte godta. I Norden är ombudsmän eller nämnder vanligt som ett sätt att hantera missnöje, men där faciliterande medling skulle kunna avhjälpa de ärenden som fastnar i byråkratin, undantaget de ärenden där den juridiska aspekten kan vara väldigt viktig (Hareide 2006:92). Avslutningsvis för att sammanfatta de grundprinciper som nordisk medling vilar på så utgörs de av fem ord som börjar på F. Medlingen ska vara *Fredlig* och handlar om den atmosfär man vill skapa, *Frivillig* då det är en grundförutsättning för att nå ett resultat, *Förtrolig*, vilket i praktiken innebär att främja öppenhet och ärlighet för att öka tilliten. *Försonlig* handlar om att bättra på relationerna, då de ofta är viktigare än sakfrågan och slutligen *Faciliterande*, vilket innefattar opartiskhet där medlaren lotsar processen, men inte styr resultatet (ibid:18).

Narrativ medling utgår ifrån en postmodern socialkonstruktivistisk filosofi som anser att konflikter uppkommer inom ett kulturellt betingat sammanhang och där bärarna av konflikten utformar berättelser ur en speciell händelse. Den narrativa medlingen skiljer sig från den problemlösande medlingen som har som mål att utröna intressen och behov och pekar på att konflikten kommer utifrån och är en del av livet. Utgångsläget är att människor i socialt samspel interagerar med varandra genom att berätta historier och genom berättandet sorteras livet utifrån

händelser och blir på så vis meningsskapande. Berättelserna skapar i sin tur ståndpunkter, övertygelser och identiteter vilket gör det viktigt att förstå parternas berättelser utifrån dess komplexitet och kulturella bakgrund (Norman 2011:92f).

Narrativ medling utgår ifrån att se orden som en nyckel för att belysa konflikten i ett nytt ljus och där grundtanken är att konflikthistorierna konstruerar verkligheten, snarare än att de beskriver den. Därför blir dekonstruktionen av berättelserna en öppning och en möjlighet att se konflikten i en alternativ och ny berättelse. Parternas beskrivningar kan tendera att bli mycket utarbetade och utsmyckade innan medlaren får ta del av händelseförloppet. Emellertid ska inte dessa bakgrundsmanuskript underskattas då de inkluderar parternas inbyggda antaganden om hur världen är konstruerad och vad som inträffar när regler bryts. Medlaren måste vara väl insatt i konfliktberättelserna för att kunna utforska diskursen för att som ett redskap i processen kunna avpersonifiera konflikten. På så vis kan fokus förflyttas så att parterna kan se konflikten ur flera perspektiv med avsikten att åskådliggöra kunskap, övertygelser, agendor och önskemål (ibid:93f).

4.2 Emotioner

Det är här relevant att tala om emotioner ur flera perspektiv, dels att som medlare (och begravningsentreprenör) ha ett emotionellt och professionellt förhållningssätt till känslor. Samtidigt som det är människor i emotionellt laddade situationer som medlaren möter och där känslor som förödmjukelse, skam och skuldbeläggande inte bör ses som isolerade emotioner som uppstår ur tomma intet, de är tvärtom vanliga. Således spelar de en viktig roll (Wettergren 2013:56). Det som definierar en känsla är den sinnesförnimmelse som upplevs och är biologisk, medan emotion kan ses som det sociala resultatet. Dessa är samtidigt i samspel då de gestaltas och regleras i olika sammanhang. Hantering av emotioner ingår i att kunna framstå som normal i ett socialt sammanhang och det pågår även när man är omedveten om det (ibid:55) Emotioner bör ses som processer och ”att vi hela tiden *gör* dem, att de föder och göder varandra, och att de härrör ur olika typer av interaktioner” (ibid:61). ”Emotionernas mikropolitik” kallas det när man manipulerar med egna och andras känslor i samband med vilka känslouttryck man tar i bruk (Clark 1997; Wettergren 2013:21) Här ska betonas att det inte är manipulativa människor som avses. Istället är det en medveten och omedveten förhandling och reglering som pågår som tar avstamp i vem man interagerar med. Känslouttryck kan även vara det som i konventionell mening kallas negativa känslor (ilska, upprördhet, illvilja) för att exemplifiera några av dem.

4.3 Skam

Den amerikanske sociologen Thomas J. Scheff betraktar skam som en elementär och allomfattande emotion, en så kallad *mästeremotion*. En mästeremotion kontrollerar inte enbart beteendet utan också emotionsuttrycken. Scheff baserar sitt resonemang på socialpsykologen Erving Goffman som ansåg att förlägenhet och obehag är den mest grundläggande emotion, då den utgör en risk att ”tappa ansiktet” vilket innefattar en förlust av respekt (Wettergren, 2013: 40f). Vidare förklaras hur skam hör samman med de sociala bandens betydelse. Else-Britt Kjellqvist är psykoanalytiker och har skrivit om skam och skamlöshet och avses här ge perspektiv på hur skam och skamlöshet hänger samman.

Valet av begreppet skam, i relation till den här studiens syfte motiveras med ambitionen att belysa de emotioner som kan tendera att avspeglas i ord och handling hos de parter medlarna möter i sin profession. Utifrån det antagandet kan medlarnas valda medlingsmodell och dess utformande till viss del förklaras, särskilt som begravningslagen inte ger några direktiv hur medlingen ska genomföras, explicit det administrativa förfarandet. Dessutom vidgar skam perspektivet på medlingens förutsättningar på en generell nivå i relation till begravningslagen och vår samtid. Skam är enligt Scheff den mest dominerande emotionen av alla, då den fyller flera ändamål. För det första har skam en nyckelroll i fråga om medvetande och moral, den indikerar när moraliska överträdelser görs vilket kan ske utan varken ord eller gester. För det andra så uppkommer skam när de sociala banden är i fara, för det tredje reglerar och medvetengör skam andra emotioner (Scheff 1990; Scheff 2003; Dahlgren & Starrin 2003:88). Skam innefattar olika dimensioner där förlägenhet är kortvarig, snabbt övergående och kan uppstå i den allmänna vardagen. Djupgående skam är den som kännetecknas som förnedrande, då den är både resolut och långvarig, vilket enligt Scheff skulle definiera skam ur ett brett perspektiv. Skälet till att en bred definition av begreppet skam behövs är att skam är en nyckelkomponent när det kommer till att upprätthålla social kontroll i ett system, menar Scheff (Dahlgren & Starrin 2004:89).

Scheffs teori är relationell, vilket antyder att ett vidmakthållande av de sociala banden utgör ett mänskligt behov och är en nödvändighet ur ett samhällsperspektiv. Förekomsten av sociala band visas genom den mentala och emotionella samstämmighet som finns mellan människor, vilket manifesteras i en relationell vetskap om innebörder och långsiktig omsorg, där intentioner och uppförande ingår. De sociala banden utgörs således inte enbart av vad som sägs, utan involverar i hög grad även uppförandekoder mellan människor. Scheff menar att konflikter kan vara konstruktiva i den mån parterna upplever en viss samstämmighet, men destruktiva i de fall

samstämmigheten saknas. Scheff förklarar att när de sociala banden är intakta kan konflikter på ett förtjänstfullt sätt ange att förändring och en gemensam anpassning erfordras. De sociala banden är inte genetiskt nedärvda, vilket kan jämföras med djurriket där djuren har sina sociala band oavsett mental eller emotionell samstämmighet (Dahlgren & Starrin 2004:93).

Skapandet av sociala band hos vuxna kan vara av en temporär kvalitet. De sociala banden kan av vuxna oupphörligen skapas, skyddas, lagas eller skadas då deras signalsystem är komplext och mångtydigt. Eftersom vi lever i ett samhälle som präglas av social och geografisk rörlighet med ett fritt flöde av information så är förändringsmöjligheterna större. Detta ger avtryck i de sociala banden som blir mer sårbara och riskabla. Scheff menar att om människan hyser ett behov av tillhörighet och de sociala banden är hotade så har det moderna samhället institutionaliserat två typer av försvar för att hantera förlusten av de sociala band som är tillförlitliga. Det ena utgörs av myten om individualism och det andra är en hållning som hävdar att emotioner ska hållas tillbaka eftersom de annars påminner om sociala band och skam. Detta medför indirekt att behovet av andras uppfattning om vem man är motvilligt aktualiseras (Dahlgren & Starrin 2004:95).

Stolthet indikerar sammanhållna sociala band medan skam antyder svaga eller hotade sociala band, vilket kan visa sig som en instinkt i syfte att inför sig själv och/eller andra kommunicera de sociala bandens tillstånd. Människor har en benägenhet att reagera automatiskt på de sociala banden då de bekräftas eller är fara. För vuxna är skam inte enbart ett biologiskt skeende utan främst ett socialt och kulturellt fenomen. Skam i socialt samspel knyter an till vår vilja att uppleva tillhörighet och där kan en avvisning vara ytterst subtil. Utgångspunkten är inte att vi upplever skam, däremot aktiveras en drivkraft att undvika skam (Dahlgren & Starrin 2004:n95). Skamkänslor kan vara smärtsamt för alla, men kan även samspela med underordning och sociala roller där skam kan genereras både utifrån (hur man betraktas av andra) och inifrån (hur man betraktar sig själv.) Negativ självkänsla bidrar till att förstärka den underordnade sociala positionen och underordning återskapas, förtjänster blir osynliga medan tillkortakommanden uppmärksammas (Scheff & Starrin 2002:183).

Skamlöshet är främst en försvarsstrategi mot skam menar Kjellqvist (2006) och uttrycks som okänslighet inför andra, då upplevelsen är att andra varit allt för inkräktande, okänsliga eller nonchalanta. Ett ännu mer specifikt försvar mot skam är raseri, förakt och avund och ingår som en hållning kännetecknad som skamlöshet. Vid avsky och förakt befriar man sig från skam

genom projektioner mot andra, skammen blir någon annans. Skamlöshet innebär inte att skammen inte finns däremot kan människor i frågor som rör etiska värden uppleva skam ifall de blir påkomna med att vara sårbara. Hänsynslösheten blir ett sätt att dölja skammen (Kjellqvist 2006:36f). Gemensamt för de skamlösa är att de inte ser eller uppfattar sin egen skamlöshet samtidigt som de riktar sitt utåtagerande mot någon, medan de som kännetecknas vara bärare av skam har en tillbakadragenhet och även kan bli förlägna åt de skamlösas vägnar. Ibland kan skam generera en önskan om förståelse och förändring.

Argument för att använda skam, sociala band och skamlöshet i den här studien motiveras av att de tillsammans bildar trådar som hänger samman med som jag uppfattar beteendemönster hos parterna. Konflikt och grad av eskalation där tröskeln mellan fjärde och femte steget är den mest dramatiska i hela eskalationstrappan betecknas som *ansiktsförlust*, man upplever sin motpart som moraliskt vedervärdig. Övertygelsen är djup och motparten förlorar sitt sociala ansikte. Sättet att angripa situationen kan nu bli att agera utifrån moralisk plikt (Jordan 2015: 48f). Skam och skamlöshet hänger samman men tar sig olika uttryck och positioneras olika med dolda motiv och med oklara sociala band. Att befinna sig i konflikt är ofta förknippat med skam i vårt samhälle, eftersom det sällan lyfts fram som positivt och sällan talas det om oenigheter med lyckade lösningar. Att vara i konflikt har låg status medan skuld anses som lite finare på emotionsskalan eftersom skam lättare leder till aggressivitet. Ytterst är skamkänsla en identitetsfråga och i de fall den personliga identiteten, självbilden och självrespekten är inblandade tillsammans med invecklade lojalitetskonflikter så uppstår de svåraste intrapsykiska konflikterna. (Lenner Axelsson & Thylefors 2013:78ff). Detta betyder att inre konflikter inom en individ kan orsaka konflikter mellan individer (Lenner Axelsson & Thylefors 2013:22).

5. Metod

Detta kapitel inleds med en motivering av metodval, som därefter specificeras. Därpå följer en redogörelse för urval och presentation av respondenter samt en beskrivning av studiens genomförande. Avslutningsvis redovisas tillvägagångssätt, forskningsetiska principer samt argument för studiens reliabilitet och validitet.

5.1 Metodval

Metoden utgörs av semistrukturerade intervjuer (se bilaga 2, 3). Kvalitativ metod är lämplig för att vidga förståelsen och utforska de mönster som utgår ifrån människors resonemang och/eller handlingar (Trost 2010:32). Studiens ambition är att geografiskt jämföra medlingsförfarandet vid begravning. Intervjuer har således skiftat mellan fysiska intervjuer på plats med intervjuer per telefon. Kvalitativ forskning rymmer fem utmärkande drag enligt Robert K Yin (2013). Den studerar den mening som kan tillskrivas människors liv under verkliga förhållanden, den kan återge människors åsikter och synsätt som ingår i studien samtidigt som den kan täcka de sammanhang och sakförhållanden som människorna omgärdas av. Vidare kan insikter ges kring mänskligt och gemensamt beteende i relation till rådande eller framväxande begrepp och flera källor kan sträva efter att förse studien med fler belägg än ett enda (Yin 2013:19).

Dessa faktorer kan i den här studien översättas till angelägenheten om att ställa de specifika frågor som rör respondenternas egna upplevelser, erfarenheter, tankar och känslor kring de medlingsförfaranden de själva arbetar med i sin vardag utifrån plats och tidsförhållanden. Därigenom skapar de sig själva en uppfattning om hur och varför konflikter och behovet av medling vid begravning ökar i samhället. Deras egna utsagor är kontextbundna och intressanta att ställa i relation till varandra för att utröna vilka eventuella mönster som tar form. Finns det medlingstekniker som är mer i bruk än andra och hur kommer det sig, hur resonerar respondenterna kring konflikt och medling vid begravning i relation till begravningslagen och vår samtid. Det sammantaget motiverar kvalitativ forskning i intervjuform som metod för denna studie.

5.2 Intervjuer

Intervjuguiderna är sammanställda i syfte att behandla studiens centrala teman och besvara studiens frågeställningar. Utformandet av dem har sin utgångspunkt i begravningslagen (SFS 1990:1140) vars övergripande motiv här är att göra en genomlysning av medlingsprocessen så konkret och detaljerat som möjligt. Dessutom är avsikten att utröna bakomliggande orsaker till konflikter samt lyfta in ett allmängiltigt och existentiellt perspektiv på död och begravning i vår samtid. Intervjuguiden är inledningsvis utformad för att skapa trygghet för att senare övergå till studiens essentiella teman för att avslutningsvis anknyta till ett generellt plan (Dalen 2015:35). Intervjuguiderna är formulerade utifrån informantens roll och profession (se bilaga 1, 2 och 3) och är språkligt lämpade samt okonventionella med avsikt att vara lättillgängliga i enlighet med en kvalitativ intervjuanvändning (Dalen 2015:36).

5.3 Urval

Ambitionen var att genomföra minst sex intervjuer med två begravningsentreprenörer, två medlare (kyrkogårdsförvaltningen) samt två ansvariga för medlingsärenden på länsstyrelsen i Östergötland och Västra Götaland i syfte att genomföra en jämförande studie. Motivet till att söka tre målgrupper hänger samman med ambitionen att få en mångfacetterad bild av hur berörda instanser uppfattar studiens ämnesområde (Dalen 2015:64). Den komparativa ansatsen avser att fördjupa förståelsen och belysa skillnader och likheter på regionala nivåer. Genom kontaktuppgifter på kyrkogårdsförvaltningars hemsidor samt respektive länsstyrelse mejlade jag intresseförfrågningar angående deltagande i studien (se bilaga 4). Valet av Västra Götaland och Östergötland utgick ifrån personlig anknytning till regionerna vilket praktiskt underlättande genomförandet samt att det fanns ett intresse att inkludera två landsdelar med en storstadsregion och en utan. Intresseförfrågningarna besvarades relativt omgående och gav positiv respons i fyra fall. Svårigheten blev att få kontakt med begravningsentreprenörer. Intresseförfrågningar skickades till ett femtontal begravningsbyråer (se bilaga 4) utan att ett enda besvarades. Åtta intresseförfrågningar skickades till kyrkogårdsförvaltningar och pastorat i mindre församlingar för att även inkludera ett explicit landsbygdsperspektiv. Inga av dessa förfrågningar besvarades. Slutligen gav ett mellanstort pastorat möjlighet till intervju per telefon. Enbart en representant från en länsstyrelse är representerad i studien då den andre angav tidsskäl till att inte medverka.

5.4 Genomförande

Intervjuer gjordes inom en tidsram av sex veckor och i ett följebrev (se bilaga 4) klargjordes de etiska riktlinjerna för studien. Vid den första intervjun gavs tillåtelse att spela in den fysiska intervjun på min telefon, intervjun varade en timme och transkribering gjordes i nära anslutning till intervjutillfället. Den andra intervjun genomfördes per telefon, anteckningar fördes i anknytning till intervjun och transkriberades direkt efter avslutat samtal och denna intervju tog trettio minuter. Intervju tre och fyra var fysiska intervjuer som spelades in på telefon efter godkännande, intervjutid en timme vardera. Dessa intervjuer transkriberades i nära anslutning till varje intervjutillfälle. Intervju fem gjordes per telefon och gavs tillåtelse att spelas in, intervjutid femtio minuter som transkriberades i direkt anslutning till intervjutillfället. De fysiska intervjuerna genomfördes på respondenternas arbetsplats. Statistik erhöles via e-post hos respektive länsstyrelse efter att kontakt togs med länsstyrelsen centralt. Bemötandet från samtliga respondenter har kännetecknats av intresse, kunskap, erfarenhet och engagemang för studiens intentioner, vilket främjat kvaliteten på intervjuerna då flertalet är detaljrika i sin

berättarform och där samtliga respondenter varit noggranna med att betona vad de vet, vad de erfarit och vad de tror.

5.5 Analyismetod

Narrativ analys syftar till att utröna enskilda individers berättelser för att på så vis tolka deras livserfarenheter så som de kommuniceras via deras berättelser. Narrativ analys som redskap ger möjlighet att utforska informanternas liknande erfarenheter eller specifika företeelser, vilket är väsentligt då studien avser att vara komparativ. Essensen i medling bygger på människors berättelser och det gör narrativ som analytisk metod relevant då det nu är medlarens berättelse som är i fokus. Förutom information erbjuds en inblick i hur informanterna uppfattar händelser och handlingar, dvs. mening (Bergström & Boreus 2005:225). Medling i denna kontext görs mellan människor i sårbara situationer som präglas av djupt personliga upplevelser och här blir studiens informanter i viss mån budbärare av det faktum att konflikter vid begravning ökar. Narrativ analys kan bidra med ett kritiskt forskningsperspektiv där maktens dimensioner interagerar på mikro- och makronivå (Bergström & Boreus 2005:226). Detta kan i denna studie appliceras på individens (parternas)möte med det institutionella (medlarna, länsstyrelserna och lagen). Teori och tidigare forskning bidrar vidare till att bearbeta det empiriska materialet utifrån valda analyskategoriseringar.

5.6 Forskningsetik

Studien har tagit i beaktande de forskningsetiska principer som är sammanställda av Vetenskapsrådet (2011). De huvudkrav som denna studie beaktar är: samtyckeskrav, informationskrav samt kravet på konfidentialitet. Det innebär att medverkan är frivillig och kan när som helst avbrytas, studiens syfte och bruk bör delges och innebörden av konfidens betyder att informanten ska vara anonym och garanterad att upplysningar som lämnats ej ska kunna identifieras till person (Dalen 2015:25ff). Följebrevet (se bilaga 1) säkerställde att de forskningsetiska principerna (2011) initialt kommunicerades. Frågan om att spela in intervjuer ställdes och godkändes i de aktuella fallen.

5.7 Reliabilitet och Validitet

Fem intervjuer är genomförda. Intervjuer kan inte mäta empiri på det vis som gäller i kvantitativa studier och det ska betonas, det är inte heller motivet i kvalitativa studier. Avsikten är att utröna mönster i sociala miljöer och/eller i dess kontext. Validitet innebär en försäkran om att jag identifierar det jag säger mig identifiera i studien, och extern reliabilitet innebär att om

studien upprepas skulle samma resultat uppnås, vilket är svårt när det som här rör en social kontext (Bryman 2008:352). Min intention är dock att studien ska bidra med en belysning av ett än så länge outforskat fält. Samtliga intervjuer genomfördes med olika tidsintervall vilket gav den positiva sidoeffekten att informanternas perspektiv möjliggjorde en reflexiv och integrerad process. En kritisk hållning berikades av litteraturstudier och sökande efter forskning varvat med intervjuer. Val av teoretiska nyckelbegrepp utvecklades över tid även om det teoretiska ramverket tidigt angav riktning.

Forskning som specifikt behandlar medling vid begravning har ej funnits att tillgå, därmed har valda forskningsperspektiv som intention att balansera, aktualisera och avspegla studiens forskningsområde. Vid intervjutillfällena, specifikt vid telefonintervjuerna, har svar sammanfattats och återgivits för att säkerställa att informanterna är korrekt uppfattade. Studien är för liten för att generalisering ska kunna göras och eftersom metoden är kvalitativ så bygger den på tolkningar av material och empiri och utifrån den kontexten bör den ses. Den forskning som gett en historisk bakgrund har använts för att knyta an till en nutida samhällskontext där konfliktkunskap och medling som metod har inkorporerats. Lagstiftning och teoretiskt ramverk har använts utifrån målsättningen att detta bidra till belysning av studieobjektets komplexitet. Studiens urval av informanter representeras inte helt och hållet av de som initialt var avsikten, men kompenseras av att en medlare hade gedigen erfarenhet som begravningsentreprenör. Dessutom gav Bremborgs Davidssons avhandling (2002) betydelsefull kunskap och perspektiv. Studiens frånvaro av representanter från båda länsstyrelser påverkar studiens komparativa resultat i försöket att göra en helt igenom jämförande studie.

6. Analys

Här följer en först en presentation av studiens analyskategorier som ämnar besvara studiens frågeställningar och avslutas med en konkret redogörelse över analytiskt tillvägagångssätt och kodning. Med hänsyn till respondenternas anonymitet specificeras inte befattningsområden eller vilken region respektive respondent tillhör. IP1 och IP2 utför medling inom en region. IP3 och IP4 utför medling i samma region men med lokala skillnader. IP5 ger sin bild av medlingen utan att själv agera medlare och är sakkunnig ifråga om de medlingsärenden som går vidare till länsstyrelsen. Uppgifter som är lagstiftade och hör till medlingen jämförs inte, då de samtliga genomförs och det enligt bestämda rutiner.

6.1 Studiens analyskategorier

”Medling i praktiken” avser att belysa medlingsförfarandet och hur det praktiseras för att jämföra likheter och skillnader. Här åskådliggör medlingsteorier tillsammans med konfliktkunskap hur och varför vald medlingen tillämpas. Den andra analyskategorin bearbetas i ”Lagstiftningen och att processa sin rätt” där främst skam och sorg utgör analytiska verktyg. Avslutningsvis kopplar befintlig forskning ett samlat grepp om ”Förhållandet till sorg och död i vår samtid” för att ge en inblick i hur individ och samhälle samspelar för att försöka förstå begravningstvistens bevekelsegrund och preliminära utveckling. Här diskuteras även bakomliggande motiv till att medlingsärenden ökar, begrepp som skam och sociala band bidrar till att ytterligare belysa det studerade fenomenet.

6.2 Tillvägagångssätt

Efter att varje intervju transkriberats har materialet för sig sorterats utifrån en narrativ ansats. Först har försökts göra en orientering av tid, plats, situation och berättare. Därefter har en komplicerad handling fokuserats och en utvärdering av den har gjorts som slutligen nås av en upplösning. Därefter görs coda, en slags summering. Den narrativa ansatsen kan jämföras med en dramaturgisk kurva för att fånga berättelsen och dess olika nyanser. Genom att analysera en berättelse (intervju) i taget så blev olika särdrag tydliga, särskilt som vissa frågor (se bilaga 1,2) berörde informanterna lite olika, även om samma frågor ställdes utifrån en jämförande ansats. De olika intervjuerna möjliggjorde att ett större narrativ kunde urskiljas som mynnade ut i tre teman som här blivit valda analyskategorier. Intervjumaterialet öppnade även upp för olika narrativ som kontrasterades mot varandra och där min bedömning är att olika roller, institutioner, erfarenheter och arbetsuppgifter skapade olika uppfattningar, vilket väckte intresse, men mynnade ej ut i någon analyskategori. Komplicerad handling inom ett narrativ kan till exempel illustreras av att informanten uttrycker ambivalens kring nödvändigheten i att balansera medlingsuppdraget med information som rör ”torra fakta” och samtidigt möta människor som befinner sig i starkt känsloladdade skeenden i livet. Det analytiska arbetet kännetecknas i korthet av fem faser, sammanställning, demontering av data, remontering av data, tolkning och slutsatser (Yin 2013:180f).

6.3 Medling i praktiken

Det finns en tydlighet hos samtliga respondenter kring vad de anser vara sitt främsta uppdrag och det handlar om att ta till vara den avlidnes intressen. Hur man sedan väljer att genomföra medlingen för att nå det målet ser båda lika och olika ut. IP1 och IP2 anger att det finns ett

standardiserat tillvägagångssätt. I ett första enskilt samtal med de olika parterna sker en presentation, information om medlingsprocessens olika steg där det förmedlas att processen kan ta tid:

För då får man ofta, jaha och när kan jag gravsätta då? När är det klart /.../ I värsta fall om ni inte kan komma överens kan det kanske ta ett till ett och halvt år (IP1)

Enligt IP3 kan ett annat sätt att inleda en medlingsprocess vara genom att det begärs en släktutredning från skatteverket, då kan det visa sig att det finns en sambo som inte är registrerad och som är berörd av ärendet. Detta bekräftar att det inte alltid är den som är juridiskt närmast den avlidne som kände den avlidne bäst (Davidsson Bremborg 2002: 109) Därefter inleds processen med att identifiera vilka som är inblandade, vad som gett upphov till konflikten och därefter om det går, vilket ska understrykas, att samla parterna vid samma bord. Förutsättningarna för att bedriva medling kan uttryckas på följande sätt:

Vi har möjligheten att ta oss tid, att ha en variation i möjligheterna. Det finns ju inget som säger hur en medling ska gå till, så vi har ju en stor frihet att välja träffa enskilt eller grupper, om det är brev, telefon eller personligt möte. (IP3)

Detta tillvägagångssätt anknyter delvis till nordisk medling där en av utgångspunkterna explicit handlar om försoning, i syfte att på ett relationellt plan kunna lösa sakfrågan. Det antyder att medlaren bär på en förhoppning om att dialogen kan ge mer än deltagarnas egna förväntningar (Hareide 2006:335):

Jag tänker såhär, här är det människor som har åsikter om en närstående som har avlidit /.../ om det går så försöker jag förmedla att vi har en person som avlidit och det är den vi i möjligaste mån ska respektera. (IP3)

I samtliga fall är konflikterna att beteckna som heta då de är övertygade om att just de har rätten på sin sida då konflikterna ofta föregåtts av egna möten eller initiativ till lösning via begravningsbyrån (Jordan 2015:37). Dock skiljer sig uppfattningen åt hur heta konflikterna inledningsvis är där IP4 menar: ”Medlingens förutsättningar kan vara i ett skede då vi kommer in senare i processen och känslostormen har lagt sig lite”. De redogörelser som görs senare, i skriftlig form, eller de narrativ som konstrueras av parterna kan ibland vara så vitt skilda i sin berättarform att det är svårt att utläsa dess gemensamma nämnare (IP1). Medlaren bedömer parternas redogörelser som subjektiva och de betraktas varken som sanna eller falska (Norman 2011:93). IP1 betonar: ”Det finns ingen sanning, det finns bara en sannolikhet”. Medlingen verkar till synes utgöras av både faciliterande och värderande huvuddrag och löper så parallellt i samtliga fall. Dock kan det finnas skillnader i huruvida medlaren initierar förslag till lösning:

Vi ger inte förslag själva till lösning utan uppgiften är att utröna den avlidnes vilja, det är vårt fokus. Hållningen är objektiv och utgår inte från att vinna poäng, det handlar om att sortera bland skälen och inte att vinna sympatier. (IP4)

I de fall där förslag presenteras har medlingsprocessen föregåtts av att parterna först skriver ner sin version. Dessa versioner lämnas sedan över till respektive part för att läsa och besvaras. Därefter börjar en grundlig genomläsning och där parterna ofta kommer in med noggranna och detaljerade kompletteringar både via mejl och telefon. Tid och koncentration krävs för att utröna rimligheten i vad, hur och när den avlidne kan ha uttryckt som önskemål:

Då kommer jag med ett förslag, då kan det vara ena parten eller den andra parten eller så har vi möjlighet att lägga ett eget förslag till en lösning också, det är inte så vanligt men det händer. (IP1)

Det finns skillnader om man som medlare förmedlar vad medlingen och tidsperspektivet konkret innebär för den avlidne, i syfte att mana till eftertanke och sätta konflikten i relation till vad tvisten innefattar IP4 förtydligar sin ståndpunkt "Jag säger inte konkret vad som händer med den avlidna utan hänvisar till processens gång" medan en annan medlares utgångspunkt kan vara:

Då jordbegravning är bestämt och man pratar med anhöriga om hur lång tid det tar, då får man frågan "Men vad händer med kistan under tiden"? Då får jag förklara, då är det så vi måste ställa in den i frysen och där måste den stå där i avvaktan till gravsättningen." Jamen, det är ju jättehemskt, pappa kan inte stå där". Det finns inget alternativ, kan vi inte gravsätta då måste vi göra så. Då kan det bli ibland "att vi måste fundera på detta" /.../ då löser det sig ibland när dom faktiskt förstår vad som händer. Ibland hjälper det, ibland är det viktigare att bråka. (IP1)

Bilden skiljer sig åt vilka som omgärdas av konflikten där det hos IP1 och IP2 finns en uppfattning om att de flesta konflikter handlar om parternas sambo och särkullbarn alternativt konflikter mellan syskon. IP4 anser sig ha för litet urval för att uttala sig om det medan IP3 menar att det är svårt att generalisera och uttrycker att det inte nödvändigtvis är ändrade familjekonstellationer som ligger till grund för tvister vid begravning. Gällande konfliktens art och beståndsdelar så framstår det som att gravplats är mer vanligt att man tvistar om än gravskick då kremation är den i särklass vanligaste begravningsformen. Men ifall osäkerhet råder, i de fall konflikten handlar om gravskick, så tas inga risker och avvaktan med kremation sker.

När det kommer till riktigt svåra medlingsfall kan det handla om att parterna redan innan har en djup och långvarig konflikt, där det finns hat och djup avsky, men det kan även handla om fall där parterna har olika religiösa ingångar till hur en begravning ska arrangeras och där fler aktörer är engagerade (personlig kommunikation, IP2). Eftersom konflikten är relationell finns

det anledning att nämna att parterna kan befinna sig under ett existentiellt tryck, i den mening att frågor som rör meningen med livet aktualiseras och där frågor om identitet väcks (Edlund 2015:30) IP2 formulerar vad konflikten i grunden kan bero på: ”Det stora felet är ju egentligen att nån dör.”

Medling handlar i samtliga fall om att utröna den avlidnes önskemål där parterna ges möjlighet att framföra sin uppfattning samt ta del av den andres uppfattning där juridikens betydelse är högst väsentlig. Faciliterande eller utvärderande medling rör etiska dimensioner som ytterst samspelar med parternas autonomi och äganderätt till att lösa konflikten (Hareide2006:83). Det finns likheter mellan samtliga medlare då de i olika grad kan utsättas för påtryckningar där de får påminna om sin roll som opartisk samt uppmuntra till saklighet för det som ärendet gäller. Ibland projiceras mycket ilska, frustration på medlaren där inslag av hot kan förekomma mellan parter eller mot medlare:

Det har hänt att jag blivit utsatt för hot och då blir det polisanmälan och då går det inte gå att skilja på sak och person. (IP1)

Det kan vara tillfällen där jag får frågan om jag kan garantera deras säkerhet /.../ Då sammanför jag inte parterna. (IP3)

Vid konflikteskalation är det värdefullt att uppmärksamma när beteende bryter mot normer (Jordan 2015:52) och här spelar beteendet stor roll för om medlingen ska avbrytas. När det finns för mycket aggressioner eller oacceptabelt uppförande brukar medlingsärendet gå vidare till nästa instans. Beteendet kan i det här skedet vara gränsöverskridande och således skamlöst (Kjellqvist 2006:36).

6.4 Lagstiftningen och att processa sin rätt

Det finns en uppfattning som är gemensam hos samtliga respondenter och den handlar om drivkraften hos parterna att till varje pris ”ha sin rätt”. Lagstiftningen reglerar processen där medlare och länsstyrelse är aktörerna som navigerar mellan de mellanmänniska förhållandena och de lagstadgade skyldigheterna. När ärendet går vidare till länsstyrelsen finns det liknande erfarenheter av påminnelser om att ärendet gått vidare och att medlarna inte längre bär ansvar för ärendet. Trots att skyndsamt av ärende förespråkas (Kap 5. §10 SFS 1990:1140) blir tidsaspekten en realitet. Reaktionen hos parterna, då ärendet går vidare till nästa instans, är blandade. IP4 förtydligar: ”Man är uppfylld av att ha sin rätt och man drivs av ett rättspatos och man ska ha sin vilja igenom”.

En gemensam nämnare mellan medlarna är erfarenheten av att medlingen inte har hindrat ärendet från att gå vidare till länsstyrelsen. I väldigt hög grad utgår länsstyrelsen från den skrivelse och samlade bedömning som medlaren formulerat och kan jämföras med kvalificerat förarbete (Agell Malmström 2010:31). I materialet till länsstyrelsen finns samtlig dokumentation bifogad, vilken kan vara väldigt omfattande och detaljrik. Uppfattningen om medlingsärendets karaktär och svårighetsgraden för bedömning sammanfattas av IP5: ”Det är oftast inte svårt att fatta beslut då det i c:a åttio procent av fallen är ganska tydligt /.../ Ibland kan det dröja innan vi får in en skrivelse och då får vi ligga på och påminna”. Det kan finnas fall där det till exempel visat sig att kvinnan inte vill ligga bredvid mannen som varit död en längre tid, medan anhöriga vill det men att kvinnan själv skrivit ner sina önskemål. IP5 betonar: ”Primärt ska den avlidnes önskan gälla”. I medlingsärenden finns det tendenser till att mycket av den dokumentation som skapar underlag för bedömning nödvändigtvis inte behöver vara juridiskt svårtolkad, men där mycket information inte rör sakfrågan.

Detta visar samtidigt på komplexiteten i ärendet därför att det finns olika behov hos parterna. Man vill ge sin version, man vill uttrycka sin sak och sina känslor, man vill agera och man vill ha sin rätt. Skam kan aktivera individen till företagsamhet där man riktar sin ilska utåt eller så internaliseras skammen och leder till en inre tomhet (Wettergren 2013:144). Skam och skamlöshet hänger således samman och berör sociala roller och möjligen dimensioner av underordningens dynamik och uppstår i någon form av interaktion (Scheff & Starrin 2002:183.) Det finns en snarlik syn hos respondenterna på hur lagen fungerar i praktiken men med vissa nyansskillnader. Tiden löper som en röd tråd genom hela processen, där parterna i medlingen angriper situationen på olika sätt och där ansvariga aktörer ger sin syn på tidsfaktorn. IP1 menar: ”Dom är nog tacksamma att det går att överklaga, att dom får en ny chans, att någon tittar på det med nya ögon, en part tycker ju att vi har gjort helt fel bedömning”.

Det som kan påverka att medlingsförfaranden ökat kan avspeglas i en samhällsanda som präglas av minskad tilltro till olika professioner, där parter till exempel själva påpekar att de läst begravningslagen och själva vet vad den innefattar (IP3). Förflyttningar över sociala, kulturella och religiösa gränserna är mer vanligt och samhället har blivit mer sekulariserat vilket också ger avtryck när döden gör sig påmind. Detta visas av att traditionella begravningsformer i allt större utsträckning får ge vika för begravning med urna eller direktkremation.

Döden blir mer anonymiserad och vårt samhälle kan avspeglas i hur vi väljer att ta ett sista farväl av anhöriga. Sorgen kvarstår men hur den kanaliseras när ”riten” tar sig nya former är oklart. Kanske finns det anledning att begrunda hur den gemensamma sorgen på mikronivå påverkas av att relationer blir mer och mer mångfacetterade, vilket utmanar upplevda rättigheter och konventioner (Lundgren 2006:101) IP4 säger: ”Jag tror att för 20 år sedan var det inte lika vanligt att man bråkade om detta, då lyssnade man på råd från begravningsentreprenören, det fanns en moralisk spärr som idag inte finns tyvärr”. Kjellqvist (2006) resonerar om skamlösheten i vårt samhälle, som ett växande fenomen att när människor upplever sig bli kränkta då väcks drivkraften att återupprätta identitetskänslan och självrespekten. Den egna skammen måste kanaliseras och läggs därmed på någon annan (Kjellqvist 2006:192). Det finns inom den ena regionen andra ärenden som har gemensamma nämnare med medlingsärenden, där det handlar om förflyttningar av olika slag och att vår tids rörlighet där platsers betydelse både berör och engagerar människor. IP5 på en av länsstyrelserna anger att en ökning av medlingsärenden har skett: ”Dock är det i relation till den befolkningens mängd som regionen omfattar relativt få ärenden”.

Angående synen på begravningslagen i förhållande till medling uttrycker sig flertalet respondenter lite försiktigt, samtliga är dock överens om och betonar vikten av de etiska och rättsliga perspektivens betydelse. IP4 menar: ”Man tycker olika och man ska kunna driva sin fråga”. Ett annat perspektiv är:

Det finns ju heller ingen någon press på anhöriga, då man inte är överens och någon part säger, jag kommer inte ens till medlingen, men jag är inte överens. Då får man skriva det i sitt yttrande och så går det vidare till länsstyrelsen, med beslut och möjlighet att överklaga, och det kan ju pågå i all evighet. Utsikten att få två parter att enas, när de väl grävt ner sig i varsin skyttegrav är ju ganska liten, det blir ju egentligen den som inte har uthållighet och på det sättet kan jag tycka lagen blir lite uddlös, man lyfter av ansvaret från parterna väldigt snabbt(IP2)

Andra tankegångar som rör tid i relation till lagstiftningen uttrycks på följande vis:

Om man, jag vet inte hur, kunde korta handlingstiden, nu blir det brist på värdighet /.../ om det så blir jordbegravning eller kremation så är det två etablerade begravningsformer. (IP3)

Ibland är det fritt att processa och då gör man det och etiskt kanske det är fel att säga det men ibland tycker man att det skulle kosta nåt, åtminstone kan det ibland vara avhållande. Kanske någon form av inpräntande kring skyndsamheten. (IP5)

Om det är jordbegravning, kanske det bara gått ett par dagar så den parten eller familjen har ju inte ens kommit ur chockfasen, då kommer vi ”brötandes”, ja men enligt lagen... (IP2)

Det finns hos medlarna en samsyn kring behovet av att agera förebyggande, där till exempel livsarkivets betydelse lyfts fram. Men även en vision om att sorg och död borde få mer utrymme i samhället i form av samtal. En medlare med erfarenhet inom begravningsbranschen berättar att det är vanligt att osämja är belagd med skam och förtydligar:

Det är väldigt, väldigt vanligt att det finns nån form av osämja, det är mer vanligt än ovanligt, om den vetskapen kunde hjälpa människor, att dom visste att dom inte är ensamma, så ingen skam. (IP1)

Eventuellt kan den framträdande skammen som uppstår vid osämja kring begravning förklaras med att den uppfyller samtliga kriterier för hur begreppet skam definieras (Scheff 1990; Scheff 2003; Dahlgren & Starrin 2004:88). Konflikter i sammanhanget kan förknippas med moralisk överträdelse, då det tvistas om och i anslutning till en anhörigs bortgång. Sociala band hotas och ifrågasätts, då den avlidne var den gemensamma referensen och slutligen aktiverar och reglerar skam andra emotioner. Detta kan handla om skuld, avund och andra förödmjukelser. IP3 uttrycker att det blir svårare och svårare att få människor att enas och beskriver: "Jag bara ska ha min rätt, där man ska ha sin vilja igenom till vilket pris som helst". Här handlar det även om att parterna påpekar att de läst begravningslagen och att de vet vad den innebär.

Detta är ett tecken i tiden på att människor i högre grad söker information själva, men där avsaknad av tilltro till sakkunnighet med ett helhetsperspektiv blottläggs. IP2 betonar: "Hela lagstiftningen är ju skriven utifrån den avlidnes perspektiv för att skydda den personen". Här väcks tankar om synen på auktoriteter och vilka konsekvenser det kan medföra. Åsikter om begravnings utformande, begravningskick och plats ges mer utrymme eller tar mer utrymme i samhället, vilket möjligtvis också är en indikation på att begravningsentreprenören inte har samma roll som tidigare då många begravningar nu även beställs via internet (SBF 2018; Fonus 2018). Sedan bör resonemanget kontrasteras mot omgivande samhällsnormer och de krav som kan omgärda en begravning, där det även där finns tendenser till att ha sin rätt till varje pris (Lundgren 2002:148) Förväntningarna på begravningen innebär att ingenting får gå fel:

Du kollar, du dubbelkollar och du trippelkollar. Sen när du öppnar tidningen, då undrar du ska jag våga titta på min annons, är det rätt så (lättnad), för är det bara ett kommafel så har du ett telefonsamtal på måndag morgon. (IP1)

Här är det professionella bemötandet av yttersta vikt och det finns inget utrymme för personliga åsikter då detta är en del av yrkets beskaffenhet. I dessa fall kan det som betecknas som

”emotionernas mikropolitik” (Clark 1990, Clark 1997) vara en strategi för att härbärgera och hantera den uppkomna situationen. Genom att reglera de egna känslouttryckarna påverkas också den andres känslor och en medveten eller omedveten förhandling i interaktion uppstår (Wettergren 2013:21).

6.5 Förhållandet till död och sorg i vår samtid

Det är en gemensam bild som medlarna förmedlar när det handlar om människans och samhällets relation till döden där de samtliga erfarit att det råder en fjärmande hållning till döden och en svårighet att diskutera dessa frågor i förebyggande syfte. Detta bekräftar delvis vad statistiken visar gällande initiativ till planering och önskemål kring den egna begravningen (Bremborg & Dahlgren 2011:12). Ökad förståelse och kunskap kring konkreta göromål vid död och begravning hade kunnat bringa större medvetenhet kring den egna dödens betydelse för de efterlevande. Således är det ett allmängiltigt spørsmål. Frågan diskuterades inte på länsstyrelsenivå (se bilaga 2) men att medlingsärenden ökat bekräftades av IP5. Sverige skiljer sig från andra länder när det handlar om att begrava anhöriga:

Det är jättesvårt att motivera och förklara när jag träffar kollegor från andra nordiska länder. Dom undrar vad är det för fel på er svenskar, hur tänker ni? när det är någon som dör, är ju det en anledning att stryka i almanackan. (IP2)

Eftersom begravningen eller riten nu bortprioriteras förefaller det som att begravningritens frånvaro eller ändrade karaktär säger något grundläggande om vårt samhälle. Riten som meningsskapande handlar om att återskapa ordning samt att ge döden betydelse, men tycks inte längre vara den sociala angelägenhet som den var förr då släkt kunde resa långt och där sinnlighet och känslouttryck kunde vara en del av de begravningskalas som pågick i dagar, beroende på ålder, klass och kön som sociala markörer (Åhrén Snickare 2002:15f). Medlarnas olika resonemang innehåller både likheter och skillnader kring varför samtal om döden hålls på avstånd. Enligt IP4: ”Vi lever idag i ett samhälle som är säkrare och då är man inte rustad för sorg och elände på samma sätt. Förr var det vanligt barn dog, idag är det inte” och IP2 uttrycker: ”Hur informerar man om det som folk inte vill höra om?”

Vi har en informationsskyldighet och den utför vi ofta via begravningsbyråer och vi skickar ut broschyrer om olika gravskick, men jag ser att vi har en större uppgift och det är information till allmänheten vad händer när jag dör, då vi kommer längre och längre från döden och det är, de facto, det enda vi vet med livet. (IP3)

Sorgens betydelse och sorgens uttryck ligger väldigt nära de existentiella frågorna i tillvaron och kanske finns det ett samband mellan det vidgade avståndet till döden med sorgen som

följeslagare. Detta väcker frågan kring sorg och dess utrymme i vardagen, men även de sociala bandens betydelse: ”Jag upplever att en del av de människor vi möter här är väldigt, väldigt ensamma” (IP2). En strategi för att möta dessa människors ensamhet kan vara att försöka uppmuntra till kontakt med någon de känner förtroende för. Vissa aspekter av samtalet kan annars riskera frångå sitt uppsåt. Lyssnandet ges utrymme men med känslighet och respekt försöker man rikta uppmärksamhet på ärendets andemening (IP2).

Vad händer med människor som lever utan nära sociala band, vilka yttringar resulterar det i när sorgen infaller sig, har det någon inverkan och i så fall vilken har det på konflikters progression i så fall? Samtidigt finns det generellt en samhällssyn på individualism och framgång som något eftersträvansvärt. Scheff menar att konflikter och destruktiva interaktioner är en konsekvens av att skam och aggressivitet göder och föder varandra i en växelverkan och hävdar att det är ett vanligt fenomen idag (Wettergren 2013:81). Förklaringen ligger i en vedertagen försvarsmekanism där vi upprätthåller en föreställning om oss själva som oberoende av andra. Självständighet och att inte anpassa sig till andra premieras, samtidigt står det i bjärt kontrast till att vi är måna om hur vi uppfattas av vår omvärld. Anseendet spelar roll för upplevelsen av vem man är: ”Man håller sig borta från döden då man är så upptagen med att hålla sig ung, frisk och stark. Svaghet får varken tid eller plats” (IP4).

Erkänner man sålunda skam erkänns ett beroende av andra vilket leder till att man skäms och då skäms man för att man skäms. Detta genererar även olika omskrivningar av skam i form av pinsamt, dumt, jobbigt (Wettergren 2013:43). I syfte att undvika skam kan olika förhållningssätt intas, det kan handla om att man drar sig undan de människor som förorsakar känslor av skam. Det leder följaktligen till en isolering som kan tära på det egna självförtroendet. Det andra sättet att undgå skam är att rikta sin vrede utåt och skylla på andra (Wettergren 2013: 43): ”Ibland är det som om vissa är som hund och katt och då kan det vara bra om ärendet handläggs snabbt och att ärendet vinner laga kraft” (IP5).

Den enskildes sorg kan manifesteras på många olika vis och kan hänga samman med identitet, kön eller kulturella och sociala sammanhang om man betänker det performativa tankesättet (Lundgren 2006:25). Det innefattar även omgivningens förväntningar på den sörjande där emotioner och beteendemönster är djupt rotat. Vilka konsekvenser får det på lång sikt att ha varit en part i ett medlingsärende som berör en anhörigs gravsättning och hur transformeras och hanteras sorgen i dessa situationer? Det finns parter som hör av sig till medlarna efter ett halvår

och som både vill tacka och be om ursäkt för sitt uppförande. Medlarnas roll och huruvida de upplever att de får erkännande för sitt arbete förmedlas ur olika beröringspunkter. Frågan glömdes tyvärr att ställas till IP3 medan IP4 uttrycker: ”Positivt är när man får förtroende och att man kan vara en samtalspartner ”och förmedlas av IP1”Det kan man få av den part som fick som den ville, då den är glad och tacksam, men även begravningsbyrån”:

Det största erkännandet som jag känner att jag får det är ju faktiskt när den här personen blev gravsatt. Nu ligger inte han eller hon i frysen länge. Nu fick vi gravsätta den här urnan som stod uppe på krematoriet. Nu får ändå den här personen vila i frid. (IP2)

Detta kan i korthet sammanfattas med att den avlidne och dess kvarleva eller stoft slipper vara föremål för andra människors förhandlingar, maktkamper och meningsutbyten (Åhrén Snickare 2002:21).

7. Resultat

Här presenteras de frågeställningar och svar som för att belysa studiens syfte. Därefter följer en diskussion kring resultat och genomförande och avslutningsvis ges en reflektion kring vad som kunde gjorts annorlunda. Förslag för vidare forskning avslutar studien.

Första frågeställningen:

Hur praktiseras medling i valda regioner?

I Västra Götaland finns en tydlig struktur för medlingens förfarande. Medlingen kan betecknas som en avtalsorienterad medling med starka inslag av narrativ medling. Det finns en faciliterande ingång men den är också av etiska, lagstadgade skäl av värderande slag. Den narrativa prägeln utgörs av att berättelserna i skriftlig form ges mycket utrymme, för att likt ett detektivarbete utröna mönster och sammanhang för att i parternas historier finna ut den avlidnes egna önskemål kring den egna begravningen. Det finns utrymme för flexibilitet för att möta de behov som finns, så om en part hellre vill uttrycka sig muntligt tillgodoses det behovet. Det finns ingen uttalad vision eller ansats till att parterna ska mötas personligen men det finns inte heller något som hindrar det. Personliga möten mellan parterna har genomförts tidigare, men har nu övergått till skriftliga redogörelser.

Det betyder i korthet att man ger sin version och man får ta del av den andres version. Förslag till lösning ges alltid av medlaren, förslaget utgår då från någon av parternas version eller explicita önskemål som tolkats stämma bäst med den avlidnes livssituation och leverne före sin

förestående död. Kompromissförslag eller medlarens egna förslag, efter samlad bedömning kan ges men det är ovanligt. Påminnelser om lagstiftningen måste göras när ärendet går vidare till länsstyrelsen, då parterna ibland försöker fortsätta vilja påverka ärendet.Handledning för medlare finns inte men stöttning kollegor emellan upplevs fungera väl. Etablerat samarbete finns med andra religiösa samfund och föreningar där det finns en positiv respons kring att medlingen sker under Svenska kyrkans flagg. Medlarnas upplevelse blir att det finns en naturlig förståelse och respekt för andras tro och ritualer i samband med död och begravning. Detta är en aspekt att ta hänsyn till gällande huvudmannaskapet för medling, om det ska vara Svenska kyrkan eller kommunen.

I Östergötland fanns det lokala skillnader i hur medlingen praktiserades. I det första fallet fanns en blandning av intresse- och behovsbaserad medling, samtidigt som medlingen föreföll ha uttryckliga ambitioner att vara försonande, vilket karaktäriserar nordisk medling. Världighet och etiska aspekter framhölls som angelägna och där tidsfaktorn är relevant att beakta. Det var också något som förmedlades till parterna vid medlingens inledande samtal och där fokus för medlingen explicit var att sätta den avlidne i centrum. Medlingsförfarandet kunde vara flexibelt både lokalmässigt och i val av mötesform. Beroende på omständigheter, konfliktstilar och grad av eskalation så var första ambitionen att samla parterna för att få en samlad helhetsbild. En mötesantecknare deltar alltid och brukar dessutom ge feedback på hur mötet utkristalliserade sig.

I det andra fallet var ett standardiserat tillvägagångssätt i bruk. Här träffar man alltid parterna enskilt först. Anteckningar tas som distribueras som sedan ses över så de stämmer och därefter får parterna möjlighet att bemöta varandra skriftligt. Tydlighet kring tiden att det kan ta ett till ett och ett halvt år tydliggörs och betonas. Här ges inga förslag till parterna själva och vad som händer med den avlidne under tiden är inget som lyfts fram. Vilken typ av medlingsmodell som praktiseras är svårt att dra slutsatser kring. Handläggningstiden på de båda länsstyrelserna skiljer sig åt, utifrån de statistiska underlagen där den är kortare i Västra Götaland än i Östergötland. Samtliga medlare uppgav att de var trygga i sin roll och samtliga tror på en ökning av medlingsärenden. Utbildning finns tillgänglig hos SKKF eller Svenska Kyrkans arbetsgi-varorganisation och uppfattas positivt men utgörs mest av information om medlingens olika steg, då utbildningen är anpassad för blandade målgrupper. Den juridiska expertis som finns inom organisationerna bedöms som positiva.

Andra frågeställningen:

Hur inverkar begravningslagens tidsföreskrifter på medlingsförfaranden?

Den generella uppfattningen är att lagen ((SFS 1990:1140) har goda intentioner men att den tenderar allt för snabbt frånta parterna sitt egna ansvar. I samma stund ett medlingsärende inkommer kontaktas skattemyndigheten för att reglera så att den avlidne betecknas som begravningstvistärende. Medlingen och lagstiftningens funktion syftar till att säkra den avlidnes önskemål men samtidigt väcks en nyfikenhet kring hur det ser ut i andra länder. Finns där liknande problematik eller finns det samband med att vi har längst tid i världen mellan dödsögonblick och gravsättning. Svårigheten att hitta en gemensam tid anges som skäl till det, men indikerar en attityd där döden tenderar ses som underordnad vår vardag och leverne. Återkommande reflektioner som samtliga respondenter gav uttryck för var att tiden ställs i relation till värdighet. Tidsaspekten betonade samtliga medlare att de informerades nogsamt om i det inledande skedet av medlingsförfarandet.

Medlingens parter anses generellt ”att ligga på låset” genom att vara aktiva och snabba i att ta kontakt när medlingen väl pågår eller när medlingsförfarandet överlämnas till länsstyrelsen. Emellertid är det oklart i vilken grad tiden inverkar på längre sikt. Efter två till tre månader handläggs ärendet med största sannolikhet hos länsstyrelsen i väntan på beslut. Här kan inga regionala likheter eller skillnader utläsas men IP3 gav uttryck för viss frustration över handläggningstiden hos länsstyrelsen relaterat till ärendets karaktär. Medlare med erfarenhet som begravningsrådgivare förmedlade att konflikter generellt är vanligt förekommande och belagda med skam. Det visade sig till exempel genom att den ena kom lite tidigare till begravningsbyrån för att då lite försynt påtala det faktum att det råder oenighet. Dock behöver inte dessa konflikter skapa underlag för medling, vilket bör betonas. Dock indikerar det att initialt kan människor i konflikt, i samband med begravning kan uppvisa emotioner som antyder skamsenhet.

Tredje Frågeställningen:

Varför ökar konflikter och medlingsärenden vid val av begravningsform och plats för avlidna i vårt samhälle?

Samhället är mer splittrat och den ökade rörligheten lämnar avtryck på hur vi förhåller oss till nära anhöriga som avlidit. Förflyttningar innebär att det inte i samma utsträckning finns en

”naturlig viloplats”. Valfriheten är större och det ställer också krav på beslutsfattande. När det handlar om beslut kring en nära anhörigs bortgång, där den egna identiteten och de sociala banden ”sätts på prov”, finns det anledning att fundera på äganderätt till den avlidne där skuld och skam är viktiga ingredienser för ett maktspel, där inga medel är otillåtna. Kanske handlar det om ett undantryckande eller förträngning av känslor som den nära anhöriges död frigör och där gränser överträds för vad som kan anses moraliskt och etiskt klädsamt.

Drivkraften att ha rätt kan ha olika motiv, där man anser sig företräda den avlidnes vilja och önskemål eller ett uppdämt behov av att framstå som den som var den avlidne närmast. Sorgens inverkan på konfliktens progression är oklar men ett perspektiv som lyfts fram är att den som är minst uthållig är den som till slut ger med sig. En annan synvinkel är att psykisk ohälsa ibland kan förekomma, men här bör försiktighet iakttas då det i vissa fall kan vara ett medel för att utmåla den andre parten som otillräcklig. Dessutom kan medlingsärendet i sig utgöra en fara för människors psykiska hälsa med sjukskrivning som följd, vilket påvisar ärendets allvarliga karaktär. Att ha sin rätt är något samtliga respondenter återkommer till som en drivkraft i ärendet, vilket borde avspegla vårt samhälle i någon mån.

Här kan finnas behov av upprättelse, där striden i sig blir ett eget personligt motiv på bekostnad av den avlidnes gravsättning. Förändrade familjekonstellationer ses som en del i att medlingsärenden ökar men det finns flera komponenter som samverkar och där jag tror att sorg, undantryckande av känslor, skuld och skam blandat med identitetskris kan leda till att konflikten blir något handfast och praktiskt för att kanalisera och ge uttryck för en mångbottnad förtvivlan och kanske ensamhet.

7.1 Diskussion

Studien visar att lagen om begravning fyller sitt syfte att värna om den avlidne även om vägen dit kan vara lång och snårig. Lagen (SFS 1990:1147) skyddar ens önskemål om man väljer att skriva ner dem och tydligt beskriva hur man vill ha det. Önskemålen kan även omformuleras i takt med livets gång, vilket kan vara ett omtänksamt sätt att värna sig själv och sina anhöriga. Kanske att människor kan bära på en oro eller rädsla för hur det är ställt med de sociala bandens tillstånd, för om ingen kommer, kanske det i sin tur skulle generera skam, ända in i döden. Ett sätt att väcka människors engagemang kan vara att ställa frågan ”Hur vill du *inte* ha det när du avlidit” eller ”vad anser du om de etiska riktlinjerna kring din död” (Begravningsråd, SKKF

2018). Studien hade inte kunnat genomföras utan respondenternas medverkan och jag fann att semistrukturerade intervjuer gav mycket material och underlag för att genomföra arbetet.

Intervjuer per telefon var nödvändigt både geografiskt och utifrån respondenternas arbetssituation, men gav i stunden inte utrymme för följdfrågor och reflektion i samma utsträckning som de fysiska intervjuerna. Ett perspektiv som väckte nyfikenhet under studiens gång var hur ett medlingsförfarande på landsbygden hade sett ut. På en mindre ort skiljer sig troligen de sociala och kulturella koderna från städerna. Kyrkoherden som bär ansvar för medling har olika roller och uppgifter och är rimligen mer ensam i sin ställning. Samtliga respondenter som verkar i egenskap av medlare i denna studie uttryckte att de var trygga i sin roll, samtidigt som de framhöll att andra anställda kan ge feedback eller input i en medlingssituation.

Att finnas som präst och samordna det administrativa arbetet och samtidigt medla i de fall det krävs och utföra myndighetsutövning är en komplex uppgift. Det behöver inte innebära någon motsättning men jag funderar på dess eventuella konsekvenser och vilka de skulle kunna vara. Denna studie skulle kunna vara förtjänt av en belysning av begravningslagen (SFS 1990: 1147) och medlingens förfarande ur olika maktperspektiv, med ytterligare fokus på hur makt manifesteras på mikro och makronivå. Individens egna ansvar skulle kunnat diskuteras mer utförligt och potentiellt positiva konsekvenser av konflikter och medling hade kunnat lyfts fram. Studien belyste en begravningsentreprenörs profession (Davidsson Bremborg 2002) och den gav en viktig inblick samtidigt som jag misstänker att i takt med samhällsförändringen så ser arbetsvillkoren lite annorlunda ut, vilket hade varit intressant att utforska då de utför mycket av den dolda konfliktvägledningen, enligt studiens respondenter. Förslag på vidare forskning handlar om att med kontinuitet utforska de förändrade förhållningssätten till död och begravning och att kvantitativt undersöka hur församlingar på landsbygden ser på sitt uppdrag som medlare, för att fånga upp ett uppdrag som tenderar att växa och på så vis kunna finna samarbetsformer och stöd för den enskilde, om behov finns. Här ska tilläggas att respondenternas egna föreställningar om medlarens roll i stad eller landsbygd skiljde sig åt då det fördes på tal, vilket är intresseväckande i sig. Medling som verktyg, där valet av medlingsmetod bör utgå från konfliktens art och samtidigt beakta behovet av värdighet kan vara en av medlingens stora utmaningar har den här studien visat.

Referenser:

- Åhrén Snickare, E. (2002). *Döden, Kroppen och moderniteten*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Agell, Malmström, & Ramberg. (2010). *Civilrätt*. Malmö: Liber AB.
- Aggedal, J.-O. (2010). Nya riter och seder i begravning. *Svensk kyrkotidsskrift* (10), ss. 192-194.
- Aggedal, J.-O., & Silfverberg, B. (2018). *Begravningsverksamheten och Svenska kyrkan - ett samhällsansvar i tiden?* Stockholm: Verbum AB.
- Bauman, Z. (1992). *Döden och odödligheten i det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Begravningsförordningen (1990:1147)*. (u.d.). Hämtat från Regeringskansliets rättsdatabaser:
<http://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=1990:1147>
- Begravningslag (1990:1144)*. (u.d.). Hämtat från Regeringskansliets rättsdatabaser:
<http://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=1990:1144>
- Begravningsråd. (2017). *Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund*. Hämtat från
<http://www.skkf.se/> den 28 April 2018
- Bergström, G., & Boréus, K. (2005). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.
- Bieniaszewski Sandberg, A. (u.d.). *Dagen.se*. Hämtat från Allt fler anhöriga bråkar om begravningen:
<http://www.dagen.se/nyheter/allt-fler-anhoriga-brakar-om-begravningen-1.1103793> 2018
- Bremborg Davidsson, A. (2002). *Yrke: Begravningsentreprenör – Om utanförskap, döda kroppar, riter och professionalism*. Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.
- Dahlgren, C., & Gustavsson, G. (2006). *Kring begravningar i nutid: Tre studier*. vol. 6. Lund: Studies in sociology of religion.
- Dahlgren, L., & Starrin, B. (2004). *Emotioner, vardagsliv & samhälle: En introduktion till emotionssociologi*. Stockholm: Liber AB.
- Dalen, M. (2015). *Intervju som metod* (2 uppl.). Oslo: Gjeerups.
- Edlund, L. (2015). *Begravning*. Uppsala.
- Ekström, S. (2008). *Från pionjär till eldbegängelse till modern branschorganisation*
<http://www.skkf.se/>. Hämtat från Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund.
- Flisbäck, M. (2014). *När livet går bort, när livet kommer till*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Grimes, R. L. (1995). *Beginnings in ritual studies*. South Carolina University of South Carolina Press.
- Grimes, R. L. (2000). *Deeply into the bone: Re-inventing Rites of Passage*. San Fransico: University of California Press, ss. 219-220.

- Hareide, D. (2006). *Konfliktmedling*. Lund: Studentlitteratur.
- Jordan, T. (2014). *Handbok i konflikthantering för organisationskonsulter och personalspecialister*. Göteborg: Perspectus Kommunikation.
- Jordan, T. (2015). *Konflikthantering i arbetslivet - förstå, hantera, förebygg*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Kjellqvist, E-B. (2006). *Rött och vitt-om skam och skamlöshet*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Lenner Axelson B., & Thylefors, I. (2013). *Konflikter -Uppkomst, dynamik och hantering*. Stockholm: Natur & Kultur Bokförlag
- Lundgren, B. (2006). *Oväntad död-förväntad sorg*. Lund: Studentlitteratur.
- Meeuwisse A., & Swärd H. (2002) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur Bokförlag
- Norman, J. (2011). *Medling och andra former av konflikthantering*. Uppsala: Justus förlag.
- Trost, & J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Vetenskapsrådet. (2011). *God forskningssed*. Stockholm.
- Wettergren, Å. (2013). *Emotionssociologi*. Malmö: Gleerups
- Yin, Robert K. (2013). *Kvalitativ forskning-från start till mål*. Lund: Studentlitteratur AB

Bilaga 1.

Följebrev

Hej!

Jag heter Annika Andersson och avslutar just nu mina arbetsvetenskapliga studier, inriktning konfliktlösning vid Göteborgs universitet med att skriva C-uppsats.

Min studie kommer att belysa tvister gällande begravning. Perspektivet ska utgå ifrån er som professionella och där begravningslagen och medlingslagen är vägledande.

Ambitionen är att undersöka processen utifrån olika led begravningsrådgivare, kyrkogårdsförvaltning och länsstyrelse. Dessutom avser studien att jämföra Västra Götalands region med Östra Götalands region och hur processen fortlöper.

Min förfrågan till dej/er handlar om att få göra en kvalitativ intervju, vilket innebär följande forskningsetiska riktlinjer och principer; -all medverkan bygger på frivillighet och kan när som helst avbrytas.

-konfidens innebär att allt som forskaren förmedlar i sin studie inte går att identifiera till den person som lämnat uppgifterna.

-huvudregeln är att det som säjs eller sker i en intervjusituation stannar där men att det samtidigt informeras i vilket syfte och bruk studien genomförs.

Om du/ni skulle vara intresserade av att medverka så finns jag tillgänglig dagtid 8-17.Plats och tid kan jag anpassa mig efter den möjlighet du/ni har. Önskemål om intervjutid är dock minst 45 minuter.

Efter avslutat arbete får ni självklart ta del av studiens resultat om intresse finns.

Min handledare och referens är sociologiprofessor Per Månsson vid Arbetsvetenskapliga och Sociologiska Institutionen, Göteborg Universitet.

Vänliga hälsningar Annika Andersson

Bilaga 2.

Intervjuguide Kyrkogårdsförvaltningen /Pastorat

1. Vilka är de vanligaste konflikterna?
2. Vad tror du de beror på?
3. Finns det statistik som bekräftar ökningen, var finns den att tillgå?
4. Fungerar begravningslagen som den bör, när det gäller medling (motivera varför/varför inte)
5. Medling som frivilligt val, hur ser det ut i praktiken?
6. Kan/vill du exemplifiera ett ”typfall”? Parter, konflikt, process
7. Vilken typ av medlingsteknik används?
8. Är du som medlare trygg/otrygg i rollen (varför/varför inte), utbildning?
9. Vilken typ av medling används (motivera hur och varför)
10. Kan medlingen få oväntade konsekvenser/inslag (vad kan det handla om, om ja ge exempel)
11. Anser du att konflikter vid begravning får tillräckligt med uppmärksamhet? (I relation till dess fenomen i vårt samhälle)
12. Vilken roll har tidsandan, gällande konflikter vid begravning?
13. Finns det positiva aspekter som rör medlingen?
14. Hur anser du kedjan begravningsentreprenör-kyrkogårdsförvaltning-länsstyrelse fungerar?
15. Finns det frågor att ställa till ovanstående eller något du skulle vilja förmedla?
16. Får du någonsin erkännande för din roll som medlare? (när, hur, av vem/vilka?) 17. Gäller konflikter val av trad. eller otraditionell begravning? (Om, i vilken utsträckning)
18. Hurgörs bedömningen av ärenden som går vidare till länsstyrelsen?
19. Konsekvenser för avlidna, vid medlingsärenden? (värdighet och konkret)
20. Vad tänker du kring etik och värdighet i förhållande till konflikterna?
21. Vilka tankar finns kring sorg och ageranden vid dessa medlingsärenden?
22. Hur tänker du på framtiden och utvecklingen?

23. Finns det skillnader eller likheter (mönster) kring konflikterna och dess uppkomst eller eskalation?

24. Vilka reaktioner möts du av när ärenden går vidare till länsstyrelsen?

25. Vad innebär det konkret (utifrån begravningslagen)?

26. Tror du att konflikter/medlingen skiljer sig åt mellan kyrkogårdsförvaltningar?

(Geografiskt eller av andra skäl?) Varför tror du att det är så? Finns det dialog/handledning att tillgå?

27. Vad anser du om emotionernas roll eller betydelse i sammanhanget? hur tar sig sorg uttryck? Olika? Vilka drivkrafter har parterna?

Bilaga 3. Intervjuguide Länsstyrelsen

Antal år i yrket?

Anställningsform?

Ansvarsområden?

Vill du ge lite allmänna fakta om yrkesverksamheten?

Trivs du? Varför/varför inte? Arbetsbelastning?

5.kap.Gravsättning och kremering (SFS 1990:1144)

3§. ”Om de efterlevande inte kan enas om kremering skall ske eller om gravsättningen, skall huvudmannen för begravningsverksamheten på den ort där den avlidne senast var folkbokförd på begäran medla mellan parterna”

Om parterna enas, skall huvudmannen fastställa deras överenskommelse. Om enighet inte kan uppnås, skall huvudmannen i stället med eget yttrande hänskjuta tvisten till länsstyrelsen. Lag (1999:306).

1.Hur ser det ut i praktiken när ett ärende inkommer?

2.Vilka är de vanligaste tvisterna?

3.Finns det statistik att tillgå gällande antal ärende/år som ni behandlar?

4.§Länsstyrelsen skall pröva vem som skall bestämma om kremeringen eller om gravsättningen.

Länsstyrelsen skall därvid särskilt beakta önskemål som den avlidne kan ha haft. Hänsyn skall också tas till parternas personliga förhållande till den avlidne, främst samlevnad, släktskap eller annan nära anknytning.

4.På vilket sätt kan ni beakta de önskemål som finns om tvisten inbegriper flera närstående?

5.Hur ser beslutsfattandet ut i praktiken och varför tar det tid?

10§ ”Stoftet efter en avliden eller en dödfödd som avses i 2 kap.3§ första stycket ska kremeras eller gravsättas snarast möjligt och senast en månad efter dödsfallet.

Skatteverket får dock medge anstånd med kremeringen eller gravsättningen, om det finns särskilda skäl för det.

Om stoftet inte har kremerats eller gravsatts inom föreskriven tid, ska Skatteverket undersöka anledningen till dröjsmålet och, om det behövs, underrätta den kommun som avses i 2§Lag (2012:133).

11§Askan efter en avliden som har kremerats i Sverige skall gravsättas inom ett år från kremeringen.

Den huvudman för begravningsverksamheten eller den innehavare av krematorium som förvarar askan får dock medge anstånd med gravsättningen, om det finns särskilda skäl för det Lag (1999:306).

12§.Om askan inte har gravsatts inom den tid som sägs i 11§, skall den huvudman för begravningsverksamheten eller den innehavare av krematorium som förvarar askan låta gravsätta den.

Dessförinnan skall den som skall ordna med gravsättningen lämnas tillfälle att själv låta gravsätta askan. Lag (1999:306).

6.Kan processen strida mot tiden? (den lagstadgade gällande gravsättning)

7.Upplever ni att begravningslagen är behjälplig eller finns det funderingar eller kritik att rikta mot den?

8.Vad anser ni är skälen till att tvister kring begravingar ökat?

9.Kan ni exemplifiera när ett ärende går vidare till Skatteverket? Vilka konsekvenser kan det få?

10.Finns det förslag på åtgärder som skulle kunnat göras innan ärendet hamnar hos er?

11.Får ni kännedom om personliga konsekvenser för erat beslutsfattande?

5.§ ”Stoft eller aska får gravsättas bara på allmän eller enskild begravningsplats.

Regeringen får dock meddela föreskrifter om att med askan får förfaras på något annat sätt. Beslut i sådana ärenden meddelas av länsstyrelsen.

7§.”Vid gravsättningen får inte förekomma något som strider mot förrättningens helgd och allvarliga innebörd”.

8§.”Regeringen får meddela sådana föreskrifter om gravsättning som behövs med hänsyn till hälsoskyddet”.

